

MAATSCHAPPIJ WETENSCHAPPEN

Hoofdconcepten en kernconcepten

*voorbeeld
lesmateriaal
tweede druk*

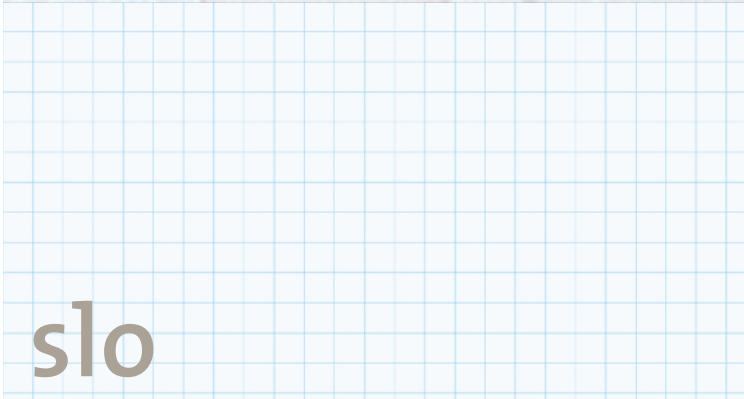
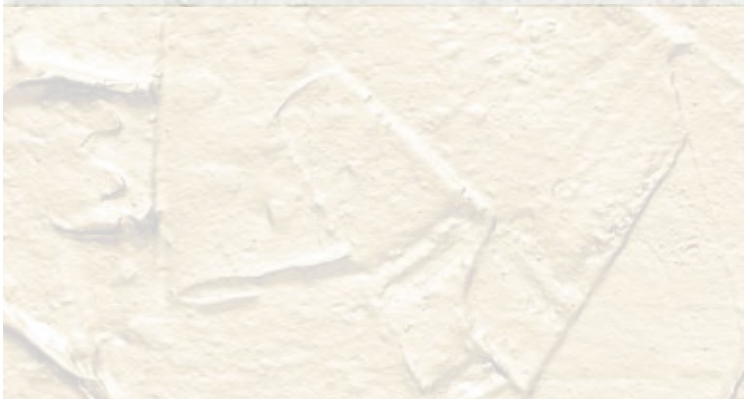

havo

slo

MAATSCHAPPIJ WETENSCHAPPEN

Hoofdconcepten en kernconcepten

slo

havo

INHOUD

Verantwoording

© 2015 SLO
(nationaal
expertisecentrum
leerplanontwikkeling),
Enschede

Auteurs

Han Noordink
Elco Poeze
Koos Romkes
Marco Veldman
Yolande Vonhoff

Eindredactie

Lieke Meijs
Han Noordink

Vormgeving

Digitale Klerken, Utrecht

Illustratie cover

elroyklee.com

Fotografie

Gerard Boeijen
Getty Images

In opdracht

Dit voorbeeldlesmateriaal
is ontwikkeld in de
pilot maatschappijweten-
schappen, die in opdracht
van het Ministerie van
OCW is uitgevoerd.

INLEIDING 4

1. VORMING 6

Kernconcepten bij het hoofdconcept vorming 8

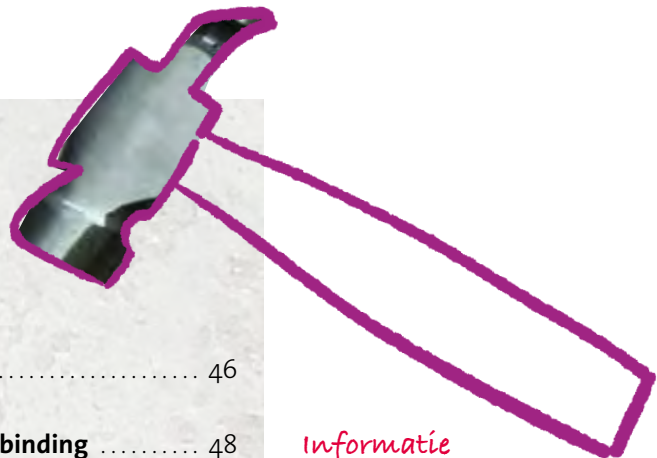
- 1.1 Socialisatie 9
- 1.2 Acculturatie 14
- 1.3 Identiteit 14
- 1.4 Cultuur 16
- 1.5 Politieke socialisatie 23
- 1.6 Ideologie 26

2. VERHOUDING 28

Kernconcepten bij het hoofdconcept verhouding 30

- 2.1 Sociale (on)gelijkheid 30
- 2.2 Macht 33
- 2.3 Gezag 37
- 2.4 Conflict 38
- 2.5 Samenwerking 43

3. BINDING 46

Kernconcepten bij het hoofdconcept binding 48

- 3.1 Sociale cohesie 49
- 3.2 Sociale institutie 52
- 3.3 Groepsvorming 54
- 3.4 Cultuur 56
- 3.5 Politieke institutie 56
- 3.6 Representatie en representativiteit 59

4. VERANDERING 62

Kernconcepten bij het hoofdconcept verandering 64

- 4.1 Rationalisering 65
- 4.2 Individualisering 67
- 4.3 Institutionalisering 69
- 4.4 Staatsvorming 70
- 4.5 Democratisering 72
- 4.6 Globalisering 74

REFERENTIES 76

Informatie

SLO

Afdeling: Tweede Fase

Postbus 2041,

7500 CA Enschede

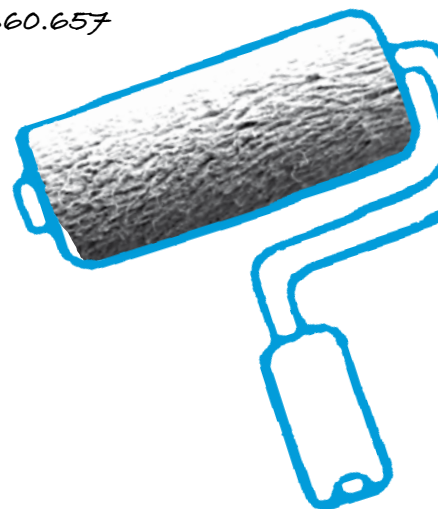
Telefoon (053) 4840 661

Internet: www.slo.nl

E-mail: tweedefase@slo.nl

Artikelnummer

3.7360.657

*Alle rechten voorbehouden.
Mits de bron wordt
vermeld is het toegestaan
om zonder voorafgaande
toestemming van de
uitgever deze uitgave
geheel of gedeeltelijk te
kopiëren dan wel op andere
wijze te verveelvoudigen.*

INLEIDING

Het vak maatschappijwetenschappen bestudeert de samenleving, de maatschappij. Omdat dit studieobject erg uitgebreid en complex is, is gekozen voor één bepaalde structuur als basis voor het vak. Het is een kader van hoofd- en kernconcepten dat leidt tot inzicht in wat zich in de samenleving afspeelt.

In dit basisboekje wordt de basisstructuur van het vak uitgelegd en worden de concepten beschreven.

Begrippen als gereedschap

In de maatschappij komen veel sociale en politieke verschijnselen voor die we allemaal beschreven, begrepen en verklaard willen hebben. En als het een probleem betreft willen we het ook graag oplossen. Denk bij maatschappelijke problemen aan orgaandonatie, tienerzwangerschappen, uitgaansgeweld, achterstandswijken, paparazzi. Een kleine greep uit een enorme hoeveelheid maatschappelijke verschijnselen.

Overall waar mensen samenleven of het nu in kleine verbanden is zoals het gezin, de klas, de sportvereniging en een dorp of in een groter verband van een stad, een land of zelfs de wereldgemeenschap, doen zich problemen voor. Wetenschappers onderzoeken deze problemen om inzicht te krijgen in de aard ervan.

Zoals een timmerman gereedschap heeft om een kast in elkaar te zetten, zo heeft een sociaal wetenschapper instrumenten nodig om een maatschappelijk verschijnsel en probleem te onderzoeken. Voor maatschappijwetenschappen is een gereedschapskist van vier hoofdconcepten en 23 kernconcepten gekozen. Dit zijn vakbegrippen die bruikbaar zijn om de sociale en politieke verschijnselen te begrijpen en te verklaren. Bij ieder verschijnsel of onderwerp dat bestudeerd gaat worden, komt een aantal van deze kernconcepten weer

terug. Net zoals een beginnend timmerman langzamerhand leert welk gereedschap hij wanneer moet gebruiken, leer je bij maatschappijwetenschappen wanneer welk van de hoofd- en kernconcepten te gebruiken. Je leert wat ze precies betekenen, hoe je ze kunt inzetten om een onderwerp te bestuderen en wat het verband is tussen de verschillende kernconcepten. Als je examen gaat doen in dit vak krijg je examenvragen voorgelegd waarin je moet laten zien dat je de kernconcepten van het vak beheerst en ook zelf kunt toepassen. De 23 kernconcepten zijn geen losse begrippen maar ze zijn te koppelen aan vier hoofdconcepten, te weten vorming, verhouding, binding en verandering. De gereedschapskist van maatschappijwetenschappen kent dus vier hoofdvakjes, met daarin de bijbehorende kernconcepten.

Vorming	Verhouding	Binding	Verandering
<ul style="list-style-type: none"> • socialisatie • acculturatie • identiteit • cultuur • politieke socialisatie • ideologie 	<ul style="list-style-type: none"> • sociale (on)gelijkheid • macht • gezag • conflict • samenwerking 	<ul style="list-style-type: none"> • sociale cohesie • sociale institutie • groepsvorming • cultuur • politieke institutie • representatie • representativiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • rationalisering • individualisering • institutionalisering • staatsvorming • democratisering • globalisering

Nu komt het misschien over als een lijst ingewikkelde begrippen. Maar weet dat ook een beginnend timmerman geen raad weet met stiftrezen, haakse slijpers of hydraulische klemmen. Dat komt vanzelf in de loop van de jaren waarin hij dit beroep leert. Het programma van het vak is opgebouwd aan de hand van de vier hoofdconcepten. Ieder hoofdstuk van dit boekje behandelt één hoofdconcept met bijbehorende kernconcepten.

1

VORMING

Elk mens is uniek. Je bent wie je bent. Maar wie ben je eigenlijk? En hoe ben je geworden wie je bent? Dat zijn interessante vragen, waar je niet altijd bij stilstaat. Maar ze zijn wel heel fundamenteel voor hoe je 'in het leven staat'. Het zijn allemaal vragen die aan de orde komen als we het hoofdconcept Vorming gaan verkennen. Wat kun je zeggen over iemands identiteit en de manier waarop een mens zich heeft ontwikkeld en 'gevormd'?

Een mens vormt zich en wordt gevormd in relatie tot andere mensen. Het is daarbij van belang waar je opgroeit: in welke samenlevingsvorm, omgeving of cultuur en met wie je veel contact hebt en wie daardoor voor een groot deel ook bepaalt hoe je denkt en doet.

Je eigen gedrag is beïnvloed door hoe je van jongs af aan bent opgegroeid en opgevoed. Hoe stel je je op naar anderen; welke taal en/of welk dialect spreek je; wat zijn je interesses en bezigheden; ben je sportief, een studiebol of religieus; ben je een dromer of iemand die de handen uit de mouwen steekt? Allemaal zaken die bepalend zijn voor de persoonlijkheid die je bent. Maar hoe uniek je ook bent, je wordt vooral ook gevormd door al die mensen om je heen.

Vorming is een complex en langdurig proces. Alle mensen worden gevormd om te worden wie ze zijn en om een plek in te nemen en te vervullen in de samenleving.

Vanaf de geboorte maakt een baby kennis met de sociale wereld om hem heen en wordt hij gevoed en opgevoed. Een mens is voor zijn opvoeding en vorming afhankelijk van andere mensen. Mensenkinderen zijn bij de geboorte hulpelozener dan de jongen van andere soorten. Als kinderen zouden moeten opgroeien zonder andere mensen, gaan ze zelfs dood. Er zijn kinderen die in de wildernis opgroeiden en het overleefd hebben, maar die uiteindelijk volkomen

Vorming verwijst naar het proces van verwerving van een bepaalde identiteit.

vervuild en verwilderd waren en niet konden praten. En zelfs na jaren, terug in de bewoonde wereld, kwam dat niet meer goed.

Als baby leer je voortdurend van je omgeving.

Er komen allerlei signalen binnen die onbewust een plek krijgen, of het nu gaat om geluiden, gelaatsuitdrukkingen ('het eerste lachje'), houdingen of gedrag.

Die sociale wereld wordt langzamerhand steeds groter: de peuterspeelzaal, de basisschool en het voortgezet onderwijs.

De sport- of muziekvereniging, vriendenclubjes, 'de straat', het uitgaansleven, en ga zomaar door. Het belangrijkste in vorming is het leren van een taal. Mensenkinderen worden uitgerust met het vermogen (lichamelijk en geestelijk) een taal te leren.

Die taal gebruiken mensen om met elkaar te communiceren, zaken over te brengen, af te stemmen, samen te werken en gegevens vast te leggen. Door middel van taal kun je ook je gevoelens uiten.

Vorming gaat voortdurend door, een leven lang, al zijn de eerste jaren vaak heel bepalend voor wie je bent en wie je wordt.

Voor vorming is het van belang te weten tot welke cultuur je hoort. Binnen een cultuur deel je met een (grote) groep mensen een aantal zaken: eenzelfde manier van denken en doen, eenzelfde taal, dezelfde gebruiken en regels, dezelfde waarden die je belangrijk vindt, dezelfde manier van omgaan met elkaar. Culturen kunnen sterk van elkaar verschillen naar tijd en plaats. Zo is er een groot verschil tussen wat we vroeger belangrijk vonden (en hoe we met elkaar omgingen) en hoe dat nu is. En er zijn ook grote verschillen tussen culturen in verschillende landen. Zo groeit iedereen op in een bepaalde cultuur en neemt zaken uit die cultuur bijna als vanzelfsprekend over.

Met al die invloeden word je als mens (uiteindelijk) gevormd tot een sociaal wezen met een eigen identiteit, met enerzijds hele persoonlijke, individuele en unieke eigenschappen en anderzijds een identiteit die bepaald wordt door de groep waarvan je deel uitmaakt. Sociaal omdat je deel uitmaakt van de samenleving, waarbij je rekening houdt en hebt te houden met anderen. Een mens leeft nu eenmaal niet alleen en dat is maar goed ook.....

Het vraagstuk van vorming van mensen tot leden van een samenleving roept vele vragen op die binnen allerlei contexten te beantwoorden zijn:

- Hoe ontwikkelen mensen een eigen identiteit?
- Wat bepaalt de identiteit van mensen?
- Hoe worden mensen gevormd tot leden van een samenleving?

KERNCONCEPTEN BIJ HET HOOFDCONCEPT FORMING

De volgende kernconcepten horen bij het hoofdconcept vorming.

Hoofdconcept	Kernconcepten
vorming	<ul style="list-style-type: none"> • socialisatie • acculturatie • identiteit • cultuur • politieke socialisatie • ideologie

1.1 Socialisatie

Veel gedrag dat we vertonen is aangeleerd gedrag; we hebben het ons eigen gemaakt onder invloed van de omgeving waarin we opgroeien en leven. Daarnaast hebben we eigenschappen die van nature bij onszelf horen; ze zijn niet aangeleerd maar aangeboren. Het zijn biologische en erfelijke factoren die grotendeels bepalen of je sportief, creatief, muzikaal bent of een talen- of wiskundeknobbel hebt. Voor sociale wetenschappers is het interessant om te onderzoeken wat nu aangeboren gedrag is en wat aangeleerd gedrag; het verschil tussen **nature** (je eigen natuur of aard) en **nurture** (je opvoeding en omgevingsfactoren). Aangeleerd gedrag kun je immers ook weer afleren, al is dat vaak lastig. Ook al is er onder wetenschappers wel eens discussie over, zowel nature als nurture zijn van belang om te bepalen wie we eigenlijk zijn.

Het socialisatieproces hangt nauw samen met de tijd en cultuur waarin je leeft. Men spreekt van 'tijd- en plaatsgebondenheid' van culturen. Als je in Japan zou zijn geboren, uit Japanse ouders, dan spreek je niet alleen Japans en eet je met stokjes, maar vertoon je ook gedrag en omgangsvormen die bij de Japanse cultuur horen. Over dat gedrag denk je meestal niet meer na; je hebt het je helemaal eigen gemaakt. Dit automatische gedrag volgens de **waarden** en **normen** van een bepaalde samenleving wordt geïnternaliseerd gedrag genoemd. **Internalisatie** is dan het proces waarbij mensen zich de waarden, normen, opvattingen en gedragingen van een bepaalde samenleving of groep eigen maken. Voor mensen is dit een soort 'tweede natuur'.

Veel van wat je leert en hoe je je gedraagt is gebaseerd op de eigen cultuur. Vanuit de maatschappij vindt voortdurend culturoverdracht plaats. Soms gebeurt dit heel bewust en bedoeld; soms is het onbewust en onbedoeld en lijkt het haast vanzelfsprekend. Het individu past zich door middel van socialisatie aan. Maar het is geen 'blinde' aanpassing. Bij het verwerven van een cultuur ontwikkelt een mens zijn eigen persoonlijkheid die bepalend is voor de keuzes die iemand maakt, dus ook over de cultuur waarin iemand opgroeit en waarmee hij te maken heeft. Je zou kunnen zeggen dat er sprake is van een wisselwerking. Door socialisatie

Socialisatie is het proces van overdracht en verwerving van de cultuur van de groep(en) en de samenleving waar mensen toe behoren. Het proces bestaat uit opvoeding, opleiding en andere vormen van omgang met anderen.

verandert ook de cultuur zelf. En doordat de cultuur verandert, veranderen ook de socialisatieprocessen.

Socialisatoren

Het gezin is welhaast de belangrijkste plek waar je gevormd wordt. Maar het gezin is een samenlevingsvorm die in allerlei soorten en maten voorkomt. In welk gezin of samenlevingsvorm je ook woont, het is hoe dan ook bepalend voor de manier waarop je gevormd wordt en 'in het leven staat'. Die vorming of socialisatie begint direct na de geboorte en duurt in feite een heel leven lang. Het is een proces en daarmee bedoelen we dat er veel zaken zijn die de socialisatie van iemand bepalen, die elkaar beïnvloeden en waar de nodige tijd mee is gemeoid.

Het gezin waarbinnen je opgroeit is een belangrijke socialisator, oftewel een plek waar je gesocialiseerd wordt. Maar er zijn meerdere personen, organisaties, instellingen, etc. die ervoor zorgen dat een individu zich de cultuur van een groep of samenleving eigen maakt. Al deze personen, organisaties, instellingen die voor socialisatie zorgen noemen we socialisatoren. Hier worden normen en waarden, formele en informele regels hoe je met elkaar omgaat en dient om te gaan doorgegeven aan de eigen groep. Zo leer je bijvoorbeeld in het gezin je eigen taal te spreken, je te gedragen, met mes en vork te eten. En op school of bij je vereniging leer je discipline, kennis vergaren en vriendschappen opbouwen en onderhouden.

Verder zijn ook de media zeer bepalend voor het overdragen van normen en waarden, beeldvorming en standpunten. Bepaalde omroepen richten zich met name op jongeren en weten het gedrag van jongeren bewust en onbewust te beïnvloeden. Media kunnen ook een rol spelen bij het overbrengen of bevestigen van vooroordelen en stereotypen. **Stereotypen** zijn vaststaande beelden, generalisaties en veronderstellingen over een bepaalde groep mensen. Ze zijn vaak vereenvoudigd en vertekend. Stereotypen hoeven niet per se negatief te zijn. Denk maar aan het beeld van gezette mensen die gezellig zijn. **Vooroordelen** zijn meningen over een groep mensen die niet gebaseerd zijn op feiten, maar op bijvoorbeeld 'van horen zeggen' of een eenmalige ervaring. Vooroordelen kunnen ook neutraal zijn al is dat meestal niet het geval.

Tenslotte is de zogenaamde peergroup een socialisator: dat zijn je leeftijdgenoten, vrienden of klasgenoten. Veel jongeren vinden het belangrijk om bij de eigen groep te horen en passen zich daarom aan aan wat de groep wil, denkt en doet. Dat gebeurt meestal onbewust.

Economisch, sociaal en cultureel kapitaal

Hoe een specifiek socialisatieproces verloopt, hangt af van een combinatie van factoren.

Naast de samenlevingsvorm (meestal het gezin), de (sub)cultuur waarin je opgroeit, de school, media en peergroup zijn ook zaken als het land of de regio waar je bent opgegroeid, taal, generatie, opleiding of geslacht van belang.

Niet alleen in welk gezin je opgroeit heeft invloed op je gedrag en ervaringen, maar ook of dit een rijk of arm gezin is. In sociologentaal heet het in welke sociaaleconomische klasse jouw gezin te plaatsen is. De ene groep of familie heeft meer economisch, sociaal en cultureel kapitaal dan de andere. Dat wil zeggen dat er in het ene gezin in economisch, sociaal en cultureel opzicht meer bagage wordt meegegeven aan de kinderen dan in het andere gezin. Men noemt dit ook wel sociale overerving.

In economische zin gaat het om onder meer financiële middelen (inkomen of vermogen). Bij sociaal moet je denken aan de netwerken en contacten of de waarderingen die sommige mensen krijgen. Sociaaleconomische verschillen werken nog steeds behoorlijk door in het socialisatieproces. Zo leren kinderen van hooggeschoolden gemiddeld langer door dan kinderen van laaggeschoolden en heeft een dokterszoon meer kans om dokter te worden dan het kind van een huis schilder. Dat zegt overigens niets over de talenten van het individuele kind, wel over de kans dat iemand het gedrag van zijn of haar omgeving overneemt. Verder is er ook nog sprake van cultureel kapitaal dat je van huis uit meekrijgt. Het gaat dan om culturele competenties (waaronder kennis, houdingen, opvattingen en smaak). Staat er literatuur bij jou thuis in de boekenkast, bezoek je wel eens een museum of heb je oog voor verschillende muziekstijlen? Dat alles draagt bij aan je vorming en de wijze waarop je in het in leven staat. Kortom, naast schoolopleiding en diploma's bepaalt je culturele kennis ook mede je sociale positie.

Het socialisatieproces is heel complex: er kunnen zelfs tegenstrijdige waarden worden overgedragen. In de Nederlandse cultuur is gehoorzamen belangrijk, maar ook kritisch nadenken en opkomen voor jezelf.

Functies van socialisatie

Socialisatie is dus een belangrijk proces voor een samenleving en de vorming van (de identiteit van) individuen. Het heeft de volgende functies:

- Het in stand houden van de cultuur. Socialisatie zorgt ervoor dat de (gezamenlijke) cultuur van een land blijft en zich onderscheidt van andere maatschappijen en culturen.
- Naast instandhouding zorgt socialisatie ook voor verandering van de cultuur van de samenleving en groepen. Er worden ook steeds nieuwe dingen aan een cultuur toegevoegd.
- **Identificatie (binding)**. Waarden en normen worden overgedragen die ervoor zorgen dat je jezelf sterk gaat identificeren met je eigen groep en cultuur. Nederlanders voelen zich met elkaar verbonden, omdat ze dezelfde taal spreken, eenzelfde cultuur hebben en daardoor een gemeenschappelijk gevoel. Deze functie draagt sterk bij aan de **sociale cohesie** van een groep of volk.
- Socialisatie draagt bij aan de ontwikkeling van de identiteit van elk individu.
- De gedragsregulerende functie. Het maakt het gedrag (van anderen) beter voorspelbaar en het maakt de samenleving overzichtelijker.

De veranderende invloed van socialisatoren

Na de Tweede Wereldoorlog zie je een verschuiving in het belang van de verschillende socialisatoren. De vereniging

(bijvoorbeeld de sportvereniging of muziekvereniging) en de kerk werden langzaam maar zeker minder belangrijk.

Het onderwijs, de peergroup en de media daarentegen kregen meer invloed in het socialisatieproces. Je zit steeds meer en langer op school en van scholen wordt verwacht dat ze ook bijdragen aan de opvoeding en het overdragen van normen en waarden. De peergroup werd vanaf de jaren vijftig een factor van belang in de socialisatie en steeds meer bepalend voor de ontwikkeling van de identiteit van jongeren.

De toenemende rol van de media is een verhaal apart. Zo'n vijftig jaar geleden bepaalden kranten, radio en tv de waarden en normen van de heersende cultuur.

Tegenwoordig hebben internet en de sociale media in bepaald opzicht een doorslaggevende betekenis. Bij het doorgeven van informatie gaat het niet alleen om feiten maar ook om interpretaties, meningen en beeldvorming. De media zorgen voor het doorgeven van gezamenlijk gedeelde en ervaren waarden, normen, vooroordelen en stereotypen. Ook rolmodellen (acteurs, sporters, popidolen en andere zogenaamde 'BN'ers') en rolpatronen worden door de media ingevuld. Politici weten maar al te goed dat de media je kunnen 'maken en breken'. Van de andere kant proberen spindoctors dit proces te beïnvloeden door gebruik te maken van framing.

De manier waarop media een onderwerp in een bepaald perspectief plaatsen, dus de invalshoek van waaruit zij het onderwerp benaderen en belichten, is framing.

Niet alleen de keuze van de onderwerpen, maar ook de manier waarop het onderwerp wordt gepresenteerd, ingekleed en uitgelegd is daarbij belangrijk. Dit kan neutraal en

objectief zijn, maar ook positief of negatief gekleurd. Door **mediaframing** dragen de media eraan bij dat stereotype beelden van (groepen van) mensen in stand blijven. In buitenlandse media wordt bijvoorbeeld gesuggereerd dat Nederlanders wiet roken en op klompen door het leven gaan.

Hypothesen over de invloed van (massa)media

In de loop der jaren zijn er verschillende hypothesen ontwikkeld die verklaren hoe mensen beïnvloed worden door de media.

- De cultivatiehypothese stelt dat mensen die veel naar bepaalde soorten programma's kijken, beïnvloed worden in het beeld dat zij van de werkelijkheid hebben. Dus kinderen die veel naar gewelddadige programma's kijken, zouden zelf ook gewelddadiger worden dan hun leeftijdsgenoten die dat niet doen.
- De opinieleiderstheorie stelt dat opinieleiders en idolen directe of indirecte invloed hebben op mediagebruikers. Je ziet dit bijvoorbeeld als jongeren hun haar gaan dragen, zoals hun popidool of favoriete profvoetballer. De overheid vraagt deze idolen soms om reclame te maken voor bepaald gewenst gedrag.
- De mediaframing hypothese stelt dat media een onderwerp op een bepaalde manier belichten. Dit frame heeft invloed op de manier waarop kijkers, luisteraars en lezers over het onderwerp gaan denken.

Er zijn echter ook hypothesen die aangeven dat mensen juist niet beïnvloed worden door de media.

- De selectiviteitshypothese gaat er vanuit dat de invloed van de media maar beperkt is. Mensen pikken alleen die boodschappen (signalen) uit de media op die passen in hun referentiekader. De andere boodschappen laten ze aan zich voorbij gaan.

De invloed van media is vaak onderwerp van gesprek en discussie. Dat is zeker het geval als weer eens blijkt dat via de media negatieve beeldvorming tot stand komt, bijvoorbeeld als zich in een wijk incidenten voordoen en de bewoners er alleen maar last van hebben als de media deze uitvergrooten.

Acculturatie is het aanleren en verwerven van een andere cultuur of elementen daaruit, dan die waarin iemand is opgegroeid.

1.2 Acculturatie

Socialisatoren in de samenleving zorgen ervoor dat de cultuur wordt overgedragen. Je zou op grond hiervan verwachten dat de eenmaal eigen gemaakte cultuur niet meer verandert. Dat kan echter, zoals je eerder hebt gelezen, wel.

Wanneer een persoon binnen een cultuur is geboren en opgroeit en deze cultuur met de paplepel krijgt ingegoten, spreken we van **enculturatie**. Wanneer iemand op latere leeftijd in contact komt met een nieuwe cultuur en zich deze nieuwe cultuur eigen gaat maken, spreken we van acculturatie.

Er zijn veel voorbeelden van acculturatie, zoals migranten die een nieuwe taal leren of bekend raken met de tradities, gewoonten en omgangsvormen in een nieuw land. Van acculturatie is ook sprake als volwassenen een geheel nieuwe levensbeschouwing gaan aanhangen. Over het algemeen verloopt het proces van enculturatie makkelijker en effectiever dan het proces van acculturatie. Het is nu eenmaal makkelijker iets aan- dan iets af te leren. Zo zie je dat veel kinderen, ook nadat ze verteld is dat Sinterklaas niet bestaat, toch nog een tijdje blijven geloven. Het is lastig om een gedachte kwijt te raken die zich (van kinds af aan) in je hoofd heeft genesteld.

1.3 Identiteit

Binnen het hoofdconcept vorming is, naast socialisatie, ook identiteit een belangrijk kernconcept. Identiteit is het beeld dat je hebt van jezelf en dat je uitdraagt naar anderen. Het vormt zich onder invloed van een heleboel factoren. Die vorming gaat, zoals je eerder gelezen hebt bij socialisatie, een leven lang door. Mensen streven eigenlijk voortdurend naar een positieve identiteit. Tot op zekere hoogte maakt de mens zichzelf en vormt hij zichzelf naar een zelf geconstrueerd ideaalbeeld. Dit zelfbeeld wordt in hoge mate bepaald door de manier waarop andere belangrijke mensen als ouders en vrienden zich tegenover die persoon gedragen. Iemand ziet zichzelf door de ogen van de ander en vormt zo zijn zelfbeeld.

De vorming van je identiteit wordt ook bepaald door de samenleving en de tijd waarin je leeft. In traditionele samenleving ligt het accent op de invloed van de omgeving; in de moderne samenleving spelen vooral de eigen wil en voorkeuren van iemand een belangrijke rol.

Mensen hebben een eigen persoonlijke identiteit die kenmerkend is voor hem of haar. Onderdeel van deze persoonlijke identiteit is de **sociale identiteit**. De groep waartoe je behoort bepaalt immers ook je eigen identiteit. Men spreekt dan van groepsidentificatie. De sociale identiteit is dat deel van iemands zelfbeeld dat is afgeleid van de groep waartoe iemand behoort en waarvan hij in bepaald opzicht ook kan afwijken. Sociale identificaties maken dat een individu gelijk is aan of verschilt van ('beter' of 'slechter' is dan) leden van andere groepen.

De persoonlijke identiteit van ieder mens is uniek. Voor een deel heeft dat te maken met de talenten waarmee je geboren bent (je 'natuur'); voor een deel ook met de omgeving waarin je opgroeit en leeft en met de cultuur met al zijn normen en waarden die je meekrijgt. Echter, je kiest voor een deel ook zelf de groepen uit waar je bij wilt horen; of je wilt voetballen of bij een muziekvereniging bent. Die eigen keuzes laten ook zien wie je bent: wie je zelf denkt te zijn en hoe anderen je zien.

Daarnaast bestaat er een **collectieve identiteit**, oftewel datgene wat mensen kenmerkend en blijvend vinden aan een groep. In bepaalde streken van Nederland herken je een collectieve identiteit. Denk aan de Friezen met hun eigen taal die daar trots op zijn, maar ook bijvoorbeeld een deel van de bewoners van de Achterhoek en Twente, dat zich associeert met de boeren en de boerenmentaliteit. Dat is niet alleen te zien (en te horen) aan de eigen taal of dialect, maar ook aan allerlei gebruiken en omgangsvormen. Zo heb je in de Achterhoek de jaarlijkse Zwarte Cross, een evenement dat inmiddels tienduizenden trekt en waar hele gezinnen naar toe gaan. En de supporters van de voetbalclub De Graafschap noemen zich 'superboeren'.

Identiteit is het beeld dat iemand van zichzelf heeft, dat hij uitdraagt en anderen voorhoudt en dat hij als kenmerkend en blijvend beschouwt voor zijn eigen persoon en dat is afgeleid van zijn kennis over de groep(en) waar hij wel of juist ook niet deel van uitmaakt.

Cultuur is het geheel van voorstellingen, uitdrukkingsvormen, opvattingen, waarden en normen die mensen als lid van een groep of samenleving hebben verworven.

Soms zie je dat onevenredig veel aandacht uitgaat naar een enkel aspect van iemands identiteit. Door iemand terug te brengen tot een enkel aspect van zijn of haar identiteit, benadruk je de verschillen en vergroot je ze uit. Zo is iemand dan niet meer wereldburger, vader, zoon en financieel deskundige, maar alleen nog Koerd, homoseksueel of christen. Dit kan leiden tot heftige **conflicten**.

Ook kunnen er spanningen optreden tussen de persoonlijke identiteit en de collectieve identiteit als iemand zich niet identificeert met de collectieve identiteit die anderen hem opleggen omdat hij tot een bepaalde groep behoort. Door het dragen van een Harley Davidson jack kunnen andere mensen iemand eigenschappen toebedelen die helemaal niet kloppen met zijn persoonlijke identiteit. Soms kunnen mensen zo opgaan in de groep dat hun persoonlijke identiteit nauwelijks nog herkenbaar is. Soms is er ook weinig ruimte voor eigen opvattingen en persoonlijke keuzes en wordt van individuen verwacht dat ze zich schikken in het grotere geheel. Tenslotte hebben de persoonlijke identiteit en de collectieve identiteit van de groep waartoe men behoort op hun beurt weer invloed op de positie van iemand en dat kan leiden tot **sociale ongelijkheid**.

1.4 Cultuur

Een volgend kernconcept bij vorming is cultuur. Cultuur is geen statisch gegeven, maar verschilt naar tijd en plaats. Over de hele wereld tref je mensen met andere gebruiken en gewoontes. In Frankrijk zoenen mannen elkaar ter begroeting, in Nieuw Zeeland wrijven ze de neuzen tegen elkaar en Nederlanders staan naar beide gebruiken gek te kijken. Maar wanneer vrouwen elkaar tegenkomen en zoenen uitwisselen, kijken we daar in Nederland weer niet vreemd van op.

Culturen vormen zich omdat groepen mensen op elkaar aangewezen zijn, iets met elkaar delen en een gemeenschappelijke leefwijze hebben. Het kan gaan om een groep mensen die bij elkaar woont of samen leeft, maar dat hoeft niet. In de Nederlandse cultuur hangen we de vlag uit op

Bevrijdings-dag en halfstok bij de dodenherdenking, vieren we Oudejaarsdag met oliebollen en liggen de winkels voor Pasen vol met chocolade-eitjes.

In de omschrijving van cultuur kun je verschillende aspecten herkennen:

- **immaterieel** gaat het om bijvoorbeeld de taal, waarden en normen;
- **materieel** gaat het om zaken als kunstobjecten, architectuur, kleding etc.

Er kunnen grote verschillen zijn in cultuur in verschillende gebieden en ook als je kijkt naar vroeger en nu. Culturen zijn dynamisch en veranderen onder invloed van gewijzigde omstandigheden (bijvoorbeeld door veranderingen in de politieke of economische situatie).

Wat men vroeger als 'normaal' gedrag beschouwde en paste binnen de cultuur, vindt men nu soms vreemd en maakt geen onderdeel meer uit van de cultuur. Zo vonden de meeste mensen het in de middeleeuwen de gewoonste zaak dat als straf een hand werd afgehakt of iemand werd geradbraakt. Dergelijke straffen vinden wij tegenwoordig niet meer passen binnen onze 'beschaafde' samenleving.

Door de veranderingen van onze cultuur accepteren wij nu ook zaken die vroeger niet mochten. Een voorbeeld daarvan is het homohuwelijk dat inmiddels in Nederland mogelijk is. De cultuur verandert als de rol en het belang van socialisatoren veranderen. In het geval van het homohuwelijk nam het belang van de kerk in het maatschappelijk leven als socialisator af en nam het belang van andere maatschappelijke organisaties toe, bijvoorbeeld de homobelangenorganisatie COC. De wensen en verlangens van deze socialisatoren zijn door de politiek vastgelegd in nieuwe wetten.

Ook aan de gezamenlijke waarden en normen herken je een cultuur. Waarden zijn idealen en motieven die (in een samenleving of groep) als nastrevenswaardig worden beschouwd. Waarden zijn opvattingen over wat wenselijk is en wat we 'waardevol' vinden. Vrijheid, gelijkheid en solidariteit zijn bijvoorbeeld kenmerkende Nederlandse waarden. Normen zijn gedragsregels, oftewel uitspraken hoe mensen zich

in bepaalde situaties dienen te gedragen. Ze zijn afgeleid van waarden. Een norm afgeleid van vrijheid is bijvoorbeeld dat je niet zo maar opgepakt mag worden door de politie. Een norm afgeleid van gelijkheid is dat je niet mag discrimineren en een norm afgeleid van solidariteit is dat je mensen in nood moet helpen. Aan de normen en waarden van een groep mensen kun je zien wat ze belangrijk vinden en hoe ze vinden dat zij zich (dienen te) gedragen.

Dominante cultuur en subcultuur

Aan het kernconcept cultuur verwante begrippen zijn: dominante cultuur en subcultuur.

Een dominante cultuur is de cultuur van de groep in de samenleving die een invloedrijke politieke en economische positie heeft.

We spreken van een subcultuur wanneer binnen een groep bepaalde waarden, normen, voorstellingen, opvattingen en uitdrukkingsvormen afwijken van de dominante cultuur, maar de belangrijkste waarden en normen van de dominante cultuur wel worden onderschreven.

Een subcultuur kun je zien als een levensstijl. Elke subcultuur heeft eigen, van de dominante cultuur afwijkende waarden en normen.

Zo kiezen sommige moslima's er voor om een hoofddoek te dragen. Een deel van de katholieken is herkenbaar aan een kruisje en hardrockers zijn vaak in het zwart gekleed.

Een bekende subcultuur is de jeugd- of jongerencultuur die na de Tweede Wereldoorlog ontstond. In die tijd maakte het gezin stormachtige ontwikkelingen door. Er kwam meer geld beschikbaar voor onderwijs, veel meer jonge mensen gingen studeren en ze volgden een hogere opleiding dan hun

ouders. De geïndustrialiseerde economie had geschoolde arbeiders nodig en de overheid hoopte op deze manier aan de behoefte van de bedrijven te voldoen. De welvaartsstijging, de toenemende vrije tijd en veranderingen in de gezinnen vormden de voedingsbodem voor een specifieke identiteitsontwikkeling van jongeren, waardoor jeugdculturen ontstonden. Jongeren gingen hun vrij gekomen tijd zelf indelen en geld uitgeven aan zaken die zij leuk vonden: naar rock and roll luisteren of brommers opknappen. Jongeren zetten zich massaal af tegen de dominante cultuur en de opkomst van een scala aan subculturen was een feit. De flowerpower beweging bijvoorbeeld omarmde de idealen vrijheid en liefde en droeg deze ook openlijk uit, tegen de dominante cultuur in. Provo's zetten zich af tegen de dominante cultuur en vooral tegen aspecten als plichtsgetrouw handelen en gehoorzaamheid. Tegenwoordig is het bestaan van jeugdculturen algemeen geaccepteerd. Jeugdculturen horen bij het proces van opgroeien (socialiseren) in de Nederlandse samenleving en kunnen een middel zijn om een sociale en persoonlijke identiteit te ontwikkelen. Voor jongeren spelen nieuwe communicatiemiddelen hierbij een belangrijke rol. Veel contacten met peergroups spelen zich af in een virtuele wereld.

Binnen de jeugdcultuur zijn inmiddels ook allerlei subculturen ontstaan, zoals hiphoppers, skaters en gamers. Als jongere kies je (soms onbewust) tot welke subcultuur van de jeugdcultuur je wilt gaan behoren en je neemt het gedrag, de normen en waarden die bij die subcultuur horen van elkaar over. Ook zijn er tegenwoordig allochtone subculturen/jongerenculturen.

Jeugdculturen maken het voor jongeren mogelijk verschillende rollen aan te nemen en uit te proberen. Ze bieden ook de mogelijkheid de jeugdfase op te rekken. Denk aan de term oudere jongeren; overigens wel iets anders dan jongere ouderen.

Mede door de opkomst van verschillende jeugdculturen zijn de verhoudingen tussen de generaties veranderd. Dit alles kan invloed hebben op de bindingen in een samenleving en daarmee een effect hebben op de mate van **sociale cohesie**. Dat zie je bijvoorbeeld in de verhouding tussen de generaties terug: jong en oud staan tegenwoordig anders tegenover elkaar dan pakweg een halve eeuw geleden. Niet alleen informeler, maar ook doordat ze sterker voor de eigen belangen opkomen (denk aan de ouderenpartij 50PLUS). Sterke groepsbinding en daarnaast het onderhouden van banden buiten de eigen groep kunnen leiden tot **conflicten** en insluiting en uitsluiting tot gevolg hebben.

Het kan ook voorkomen dat het belang van de sociale cohesie van een bepaalde groep strijdig is met het belang van de sociale cohesie in de samenleving als geheel. Denk maar eens aan het belang en het gedrag van bepaalde motorclubs dat afwijkt van het algemeen belang.

Hoe vergelijk je culturen met elkaar?

We hebben al gezien dat een cultuur geen statisch gegeven is, maar naar tijd en plaats verschilt. Hoe kun je verschillende culturen op een goede manier met elkaar vergelijken? We gaan kennismaken met een model dat professor Hofstede heeft ontwikkeld om culturen te analyseren en met elkaar te vergelijken.

Waarom is het belangrijk om culturen met elkaar te vergelijken en je bewust te zijn van bestaande verschillen? Hofstede geeft het volgende antwoord op deze vraag.

Een grote multinational wil graag een deal sluiten in het Midden Oosten. De onderhandelingen verlopen voorspoedig. In westerse landen beklint je de deal die je vervolgens sluit met een stevige handdruk: de onderhandelingen zijn voorbij, er is een overeenkomst en je kunt aan het werk.

In het Midden Oosten betekent het schudden van handen echter dat de eerste inleidende besprekingen achter de rug zijn en de onderhandelingen nu serieus kunnen beginnen. Er is nog helemaal geen deal! Je kunt je voorstellen wat een ellende voortkomt uit dit misverstand: de westerse partij gaat naar huis met het idee dat de zaak beklonken is, de oosterse meent

dat er nog heel wat te onderhandelen valt. Zodra het misverstand aan het licht komt, vindt de westerse partij de oosterse onbetrouwbaar (want die komt terug op zijn woord/handdruk) en de oosterse partij vindt de westerse kort door de bocht en onbehouwen. In die situatie valt voor beide partijen geen droog brood meer te verdienen, want het onderlinge vertrouwen is weg. Waren beide partijen zich bewust geweest van het culturele verschil in betekenis van de handdruk, dan was de deal waarschijnlijk wel tot stand gekomen. In elk geval waren de verhoudingen niet verstoord geweest.

Bron: www.geert-hofstede.com

Hofstede onderscheidt in zijn model vijf dimensies waarop je culturen van elkaar kunt onderscheiden. Deze vijf dimensies van cultuur zijn:

1. grote machtsafstand tegenover kleinen machtsafstand;
  2. individualistisch tegenover collectivistisch;
  3. masculien tegenover feminien (rolverdeling van man/vrouw);
  4. lage onzekerheidsvermijding tegenover grote onzekerheidsvermijding;
  5. de gerichtheid op de lange termijn of op de korte termijn.
- We gaan hieronder op elk van deze dimensies in.

Grote machtsafstand tegenover kleine machtsafstand

In elk land en in elke cultuur is de **macht** ongelijk verdeeld. Om uit te zoeken hoe ongelijk de macht verdeeld is, gebruikt Hofstede het begrip machtsafstand. Machtsafstand varieert van klein naar groot. Het geeft aan in hoeverre de mensen in een bepaald land de ongelijke verdeling van macht accepteren. In Nederland is de machtsafstand klein. We hechten waarde aan het gelijkheidsideaal en willen graag dat het koningshuis niet te ver van het eigen volk afstaat. In andere culturen is de machtsafstand (veel) groter, ook in landen waarvan je dat in eerste instantie niet zou denken. Je zou gek staan te kijken als je 's morgens op school komt en de directeur moet begroeten met 'Goedemorgen, meneer de directeur van onze school!'. In Frankrijk is dat heel gewoon; de machtsafstand in Frankrijk is dan ook veel groter dan die in Nederland.

Culturen veranderen en een van de oorzaken kan een verandering van de machtsafstand zijn. In de jaren vijftig, ten tijde van het kostwinnersgezin, was de mate van machtsafstand in Nederland groter dan nu. We hebben gezien dat de gezagsverhoudingen in die tijd duidelijk waren: vader was toen nog de baas in huis en je sprak je ouders meestal aan met 'u'. In de jaren zeventig van de vorige eeuw was de machtsafstand in Nederland onder invloed van de ontzuiling en **democratisering** kleiner dan nu. In die tijd kwam het voor dat leerlingen op sommige scholen hun directeur 's ochtends begroetten met 'Hoi Piet' in plaats van 'Goedemorgen meneer'.

Individualistisch tegenover collectivistisch

In een collectivistische samenleving is er sprake van een sterke 'wij'-gerichtheid; de banden tussen individuen zijn sterk. In zo'n samenleving gaan de belangen van de groep boven die van het individu maar daar staat tegenover dat de groep pal staat voor het individu. Het individu ontleent zijn identiteit aan de groep. Zorgzaamheid en opofferingsgezindheid zijn belangrijke waarden. Zo kom je in collectivistische culturen bijvoorbeeld weinig bejaardenhuizen tegen, want de familieleden zorgen voor de oudere leden, nemen ze in huis en verzorgen elkaar bij ziekte of gebrek. Tot de jaren zestig van de vorige eeuw vertoonde de verzuilde Nederlandse samenleving collectivistische trekken. Vanaf je geboorte maakte je deel uit van een hechte (familie)groep die leefde binnen de sfeer van een van de bestaande zuilen. Het was in die tijd ook niet ongebruikelijk dat drie generaties (grootouders, ouders en kinderen) één huishouding vormden. Een samenleving is individualistisch als de onderlinge banden tussen individuen los zijn. In een individualistische samenleving richt de mens zich in eerste instantie op de zorg en ontwikkeling van zichzelf en zijn (zeer) naaste omgeving. Zelfstandigheid en onafhankelijkheid zijn belangrijke waarden in een geïndividualiseerde samenleving. Vanaf de tachtiger jaren ontzuilde en individualiseerde de Nederlandse samenleving mede onder invloed van de toegenomen welvaart en de technologische vooruitgang. De ontplooiing van het individu kwam centraal te staan. Nederland scoort tegenwoordig hoog wat betreft individualisme; steeds meer mensen leven in een éénpersoonshuishouden. Overigens, in de praktijk

vertonen de meeste samenlevingen in meer of mindere mate trekjes van beide culturen.

Masculien tegenover feminien (rolverdeling man/vrouw)

Hofstede zegt hierover het volgende. Een samenleving is masculien als emotionele sekserollen duidelijk gescheiden zijn. Mannen worden geacht assertief en hard te zijn en gericht op materiaal succes; vrouwen horen bescheiden en teder te zijn en vooral gericht op de kwaliteit van het bestaan. Een samenleving is feminien als emotionele sekserollen elkaar overlappen en zowel mannen als vrouwen geacht worden bescheiden en teder te zijn en gericht op de kwaliteit van het bestaan.

Bij de vraag hoe vrouwelijk of mannelijk een samenleving is, speelt de vraag hoe de taken tussen de seksen verdeeld zijn. Zorgt de man voor het inkomen en de vrouw voor het gezin (het kostwinnersgezin), dan spreken we van een masculiene (mannelijke) cultuur. Zijn de zorgtaken evenwichtiger verdeeld over de seksen en werken ook vrouwen buitenshuis, dan is de samenleving meer feminien (vrouwelijk) zoals in het moderne gezin het geval is.

De dimensie masculien tegenover feminien zie je ook op andere terreinen in de samenleving terug. Het onderwijs is masculien van aard als de beste leerlingen de norm zijn; als prestaties leveren van belang is en er sprake is van wedijver in de klas; als jongens en meisjes verschillende vakken en opleidingen kiezen; als jonge kinderen alleen les krijgen van vrouwen. Omgekeerd is het onderwijs meer feminien van aard als het niet zozeer gaat om het uitblinken in de klas; als er minder competitie is; als jongens

en meisjes dezelfde vakken en opleidingen kiezen en jonge kinderen zowel les krijgen van vrouwen als van mannen.

In het werk gelden vergelijkbare principes. De werksituatie is met name masculien als **conflicten** worden uitgevochten op basis van het idee dat de sterkste wint; als carrière maken iets is voor mannen; als een groter deel van de vrouwen werkt in de lagere beroepen. De werksituatie is meer feminien als conflicten door onderhandeling en compromissen worden opgelost; carrière maken zowel voor vrouwen als mannen een keuze is; als een groter deel van de vrouwen werkzaam is in de hogere beroepen. Landen als Nederland en Finland scoren laag op de schaal masculien - feminien. Deze zijn dus te typeren als feminien. Daartegenover staan landen zoals de VS en Groot Brittannië, die als masculien kunnen worden aangeduid.

Lage onzekerheidsvermijding tegenover hoge onzekerheidsvermijding

Niemand kan de toekomst voorspellen. Dat betekent dat iedereen (enigszins) onzeker is over wat er gaat gebeuren. Hoe erg vinden we dat? Met onzekerheidsvermijding wordt bedoeld de mate waarin de leden van een groep of cultuur zich bedreigd voelen door onzekere of onbekende situaties. Onzekerheidsvermijding varieert van laag naar hoog. In culturen met een hoge onzekerheidsvermijding probeert men voor elk mogelijk probleem alvast een oplossing te bedenken en die oplossing legt men vast in regels en wetten. Er is daardoor veel bureaucratie, want al die regels moeten gecontroleerd worden. Dit is de keerzijde van de behoefte aan voorspelbaarheid die men in zo'n samenleving heeft.

In culturen met een hoge onzekerheidsvermijding, spelen (religieuze) tradities vaak een belangrijke rol. Dit is bijvoorbeeld in mediterrane landen het geval. Leden van de samenleving voelen zich ongemakkelijk bij nieuwigheden en veranderingen. De vele rituelen en gebruiken die bij religie horen, bieden houvast.

In culturen met een lage onzekerheidsvermijding vindt men het prima dat er niet zoveel geregeld is, dat geeft ruimte om te improviseren. Mensen in deze culturen voelen zich niet bedreigd door onzekerheden, maar vinden het een spannende uitdaging om zich steeds in vrijheid aan veranderende omstandigheden aan te passen. De risico's die daarbij horen nemen ze voor lief.

Gerichtheid op de lange termijn of op de korte termijn

Streven we naar beloning in de toekomst of streven we vooral naar successen op korte termijn?

De vijfde dimensie van cultuur behandelt de vraag hoe sterk een land op de toekomst gericht is. In landen en culturen met een langetermijngerichtheid sparen de mensen meer en maken ze veel plannen. Ook hechten ze meer waarde aan het hebben van doelen en zijn ze vaker gedreven om dat doel te bereiken. Het belang van milieu en duurzaamheid, bijvoorbeeld door klimaatneutraal te produceren of je eigen stroom op te wekken, hoort bij een langetermijngerichtheid.

In een land waar de inwoners kortetermijngericht zijn, houden ze zich vooral met het heden en verleden bezig. Mensen vinden het belangrijk om hun sociale verplichtingen na te komen en ze houden hun tradities in ere. Kortetermijndenken zie je ook terug in de financiële wereld.

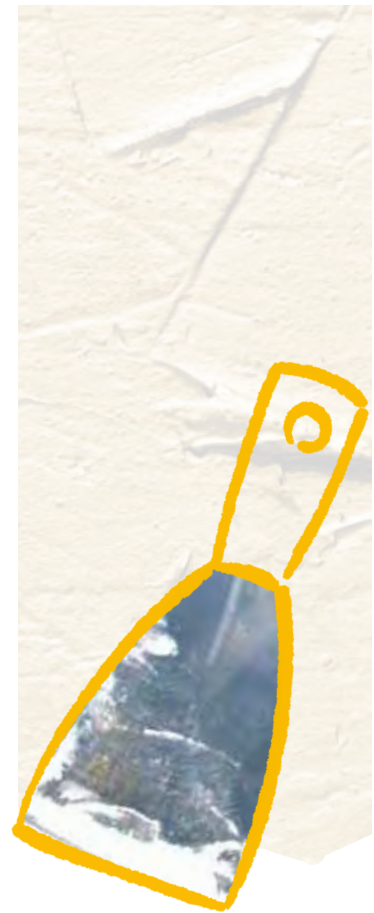
Geen model zonder kritiek en het model van Hofstede vormt daarop geen uitzondering. Vanuit de wetenschap hoort men geluiden dat dit model etiketten plakt op landen en daarmee hen stigmatiseert. De conclusie bijvoorbeeld dat een cultuur erg masculien is, zegt niets over de andere aspecten van die cultuur, noch over de individuele burgers. Het gevaar dreigt dat we ons gaan focussen op dat ene aspect en de cultuur in haar totaliteit niet weten te waarderen.

Verder kom je met dit model alleen iets over een land te weten in vergelijking tot andere landen. Stel dat het met de feminie culture over de hele wereld slecht gesteld is; dan zegt het op zich nog niet zoveel dat een land op dit onderdeel goed scoort. Het model is ook enigszins statisch; het laat niet zo goed zien dat culturen ook veranderen.

1.5 Politieke socialisatie

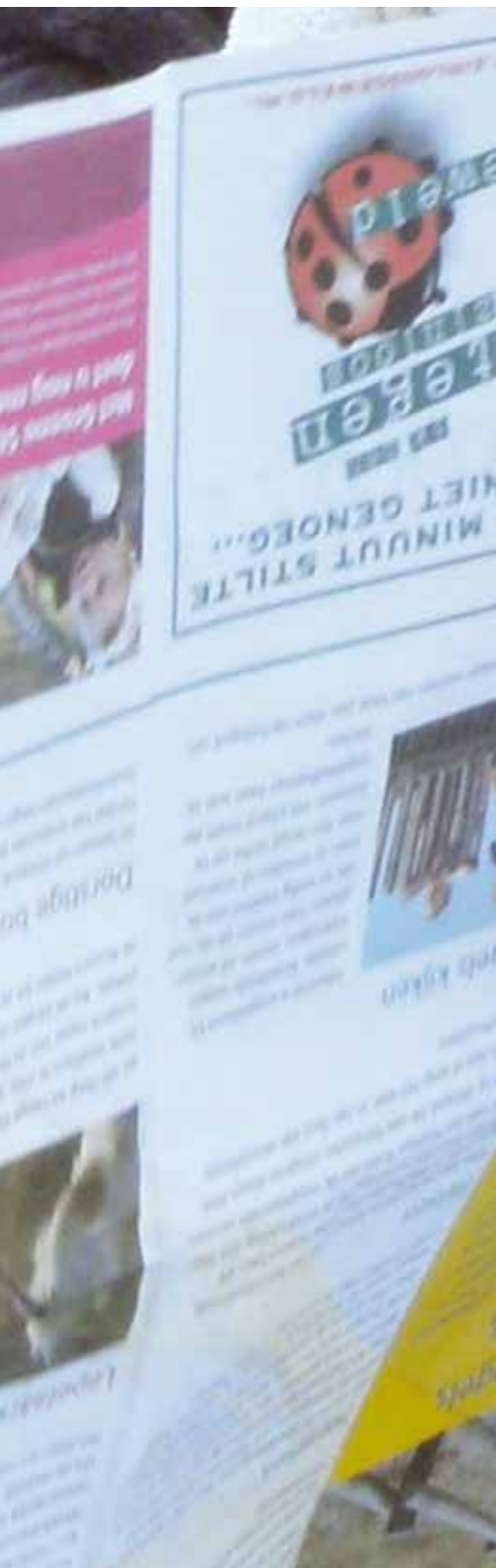
Net als het kernconcept socialisatie worden bij politieke socialisatie mensen gevormd, maar dan specifiek over politiek. Hoe jij denkt over en wat je denkt van politiek wordt vooral bepaald door je referentiekader dat mede gevormd is door je omgeving.

De **politieke cultuur** die je via politieke socialisatie verwerft kun je zien als alle politieke tradities, kennis en opvattingen over de politiek die in een land kenmerkend zijn maar ook voor groepen daarbinnen en voor groepen/organisaties die landsgrenzen doorkruisen. Denk bijvoorbeeld aan de internationale milieubeweging of aan de Occupy beweging die enkele jaren geleden zich actief verzette tegen economische en sociale ongelijkheid en regelmatig internationale topconferenties verstoorde. Maar hoe ontwikkelt zich die cultuur en hoe ontwikkel je eigenlijk een politieke voorkeur? Waarom heeft de een een voorkeur voor liberalisme en de ander voor socialisme? Waarom stemmen sommige mensen niet en anderen wel? Waarom grijpt de een naar terreur om z'n gelijk te halen en kiest de ander voor het debat? Is het een kwestie van smaak dat iemand zich bij een bepaalde politieke partij vindt passen of zit er meer achter?

Politieke socialisatie is het proces van overdracht en verwerving van de politieke cultuur van de groep(en) en samenleving waar mensen toe behoren. Het proces bestaat uit opvoeding, opleiding en andere vormen van omgang met anderen.

Politicalgen (politieke wetenschappers) onderzoeken of te voorspellen is welke politieke voorkeur iemand ontwikkelt en welke factoren daarbij een rol spelen. Ze gaan er van uit dat je niet met een bepaalde politieke voorkeur geboren wordt, maar dat je je die voorkeur in de loop van je leven eigen maakt. Dit aanleren gebeurt door socialisatoren (in een sociale omgeving).

Belangrijke socialisatoren zijn ouders, docenten, leeftijdsgenoten, idolen, maar natuurlijk ook politici zelf en de media die over politiek berichten. Vaak is het gezin waar je bent opgegroeid bepalend voor je politieke voorkeuren.

In sommige gezinnen wordt regelmatig over politiek gesproken; je krijgt er dan iets van mee hoe je ouders, broer of zus over politiek denken en wat ze belangrijk vinden. Maar ook het overbrengen van democratische waarden is in een gezin van belang.

Iemand's positie op de maatschappelijke ladder (de sociaal-economische klasse waartoe je behoort) is sterk van invloed op de politieke socialisatie. Het maakt een verschil of je als ongeschoold arbeider een bescheiden inkomen hebt en lid bent van de vakbond die opkomt voor jouw belangen of dat je een manager bent van een bedrijf dat gaat voor een grote omzet en winst wil maken. Die positie is dus ook bepalend voor je politieke voorkeur en de partij waartoe je je aangetrokken voelt.

Politieke socialisatie vindt ook plaats op school. De overheid wil stimuleren dat democratische waarden op school door de docenten en in de omgang met elkaar worden overgebracht. De school heeft zelfs de verplichting aandacht te schenken aan burgerschapsvorming. Belangrijke politieke basiswaarden zijn vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid, begrip en respect voor anderen, verdraagzaamheid en het zelf-beschikingsrecht.

Zo vindt politieke socialisatie voortdurend plaats, ook al ben je je er niet bewust van en zijn de politieke socialisatoren daar niet altijd bewust mee bezig. Er kan bijvoorbeeld in je vriendengroep of in een vereniging sprake zijn van enige politieke socialisatie. Het is immers een gewoonte om zoveel mogelijk in overleg met elkaar te beslissen en als er uiteindelijk dan toch gestemd moet worden, dan beslist de

meerderheid (politieke gedragswijze). Op den duur maak je je dit gedrag en deze opvattingen eigen (internalisatie) en worden ze vanzelfsprekend.

Meer en meer zijn de media bepalend voor het beeld dat mensen van de politiek hebben. Sommige wetenschappers beweren dat journalisten heel sterk de politieke voorkeuren van mensen kunnen beïnvloeden. Van de andere kant laten journalisten zich in hun berichtgeving en stellingname juist ook sterk leiden door wat onder de mensen leeft. Zo is er dus een wisselwerking tussen socialisatoren en de politieke voorkeuren en ideeën van mensen. Het politieke systeem zelf is ook een bepalende factor in de politieke socialisatie van mensen.

Politieke socialisatie zorgt niet alleen voor de vorming van een politieke voorkeur bij burgers, het zorgt er ook voor dat de (heersende) politieke cultuur en het politieke systeem in stand worden gehouden. Op school leer je via burgerschapsvorming en een vak als maatschappijleer hoe de democratie werkt en waarom het een goede zaak is. Je leert bijvoorbeeld dat **samenwerking** je verder brengt en dat je daarvoor belangen moet afwegen en compromissen moet sluiten. Van de andere kant kan het ook tot het botsen van (politieke) meningen leiden en daarmee tot **conflicten**.

De politieke cultuur kan van land tot land sterk verschillen. In Nederland, veel landen in West-Europa en in de VS is er inmiddels sprake van een stabiele democratie. Dit is door verschillende generaties op elkaar overgedragen. Maar in een groot aantal andere landen is een democratische politieke cultuur geen vanzelfsprekendheid. Dat heeft vooral te maken met het grote verschil in de wijze waarop mensen politiek gesocialiseerd zijn.

Ideologie is een samenhangend geheel van beginselen en denkbeelden, meestal uitmondend in ideeën over de meest wenselijke maatschappelijke en politieke verhoudingen.

1.6 Ideologie

Politieke partijen hebben een beeld van hoe de samenleving er volgens hen uit zou moeten zien. Zo'n beeld heet een ideologie. Partijen hangen verschillende ideologieën aan. Om de politieke partijen te kunnen onderscheiden is het dan ook van belang dat je zicht hebt op de ideologieën op grond waarvan de politieke partijen politiek bedrijven.

Een ideologie kun je vergelijken met een bril waarmee je naar mensen en naar de samenleving kijkt. Die bril kan roze of donker zijn. Net zoals je kunt zeggen dat een glas half vol of half leeg is, zo kun je verschillende waardeoordelen vormen over dezelfde situatie.

Een ideologie geeft zowel een verklaring van het menselijk gedrag als een beeld van de ideale samenleving en hoe je die zou kunnen realiseren. Politieke meningen en ideologieën kun je indelen naar verschillende dimensies, zoals:

- links, midden, rechts;
- progressief, conservatief;
- nationalisme, internationalisme;
- materialisme (gericht op inkomen en bezit), immaterialisme (gericht op zaken als zelfontplooiing, zingeving, persoonlijke relaties).

Verschillende politici, sociologen en filosofen hebben zich sinds eeuwen gebogen over de vraag wat die ideale samenleving is en hoe die gerealiseerd zou kunnen worden. Het gaat dan vaak over dezelfde soort vragen en dilemma's:

- Op politiek gebied: Hoe moet de **macht** verdeeld worden? Moeten juist zoveel mogelijk of zo min mogelijk mensen meebeslissen? Kan iedereen een land besturen of alleen een kleine bevoorrechte groep (elite)?
- Op sociaal-cultureel gebied: Hoe groot mag de privésfeer van mensen zijn? Of anders gezegd: hoeveel vrijheid kan er zijn om daarnaast ook voldoende orde, stabiliteit en veiligheid in de samenleving te hebben? Hoe meer regels, hoe minder vrijheid.
- Op economisch gebied: Hoe moet de welvaart verdeeld worden en waarop moeten we bezuinigen? Moeten rijke mensen verplicht worden arme mensen te helpen of

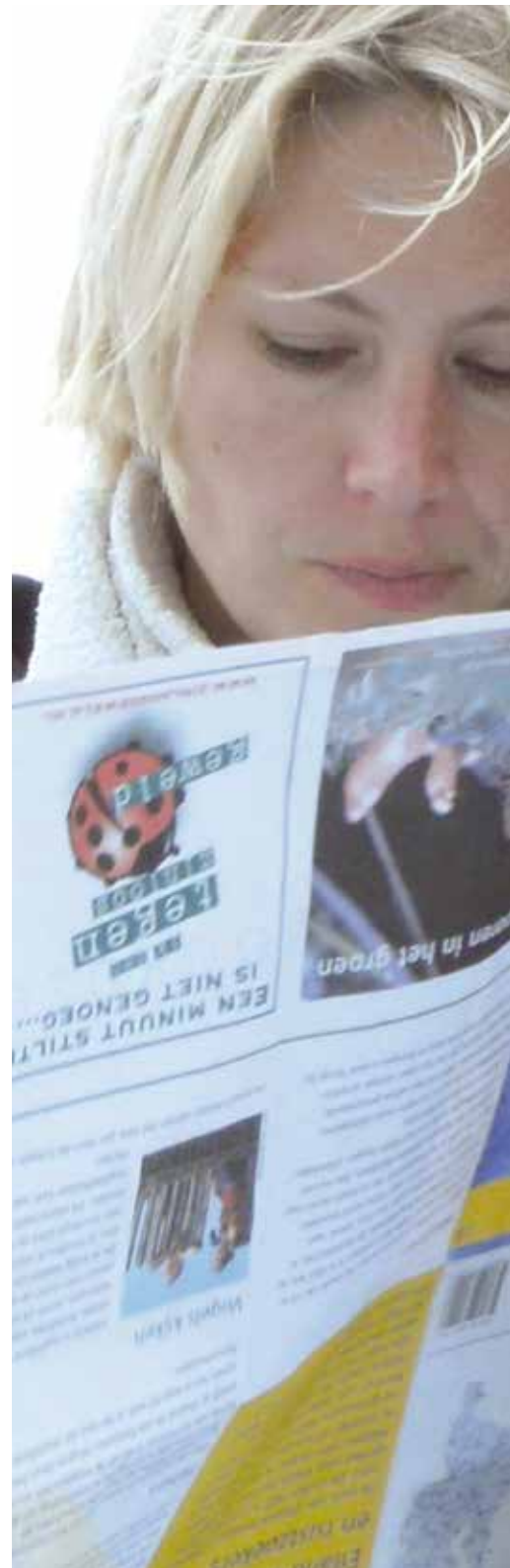
mogen ze zelf weten wat ze met hun geld doen? Is rijkdom een kwestie van hard werken of geluk? Sommigen willen dat er minder belasting komt voor werkende mensen, terwijl anderen juist vinden dat mensen die niet kunnen werken financieel geholpen worden.

Een ideologie geeft antwoord op bovenstaande vragen en beschrijft op die manier dus een ideale samenleving. De ene ideologie beschrijft bijvoorbeeld een samenleving waarin veel vrijheid is en waar de overheid zo min mogelijk bepaalt en regelt. Een andere ideologie vindt dat de ideale samenleving bestaat uit mensen die duidelijk bij elkaar horen en dat er zo veel mogelijk gelijkheid behoort te zijn tussen mensen.

Wat kenmerkend is voor een ideologie is dat de antwoorden op de vragen bij elkaar moeten passen, een 'samenhangend geheel' vormen. Je kunt namelijk niet voor vrijheid zijn en tegelijk met geweld eisen dat iedereen bijvoorbeeld z'n smartphone aan de armen weg gaat geven.

Er zijn verschillende ideologieën. Politieke partijen hangen meestal een bepaalde ideologie aan, maar soms zetten ze zich er juist tegen af. In Nederland hanteren we vaak de volgende drie hoofdstromingen:

- Confessionalisme, met het accent op christelijke waarden en het streven naar harmonie en **samenwerking**. Je herkent dit in partijen als het CDA, de ChristenUnie en de SGP.
- Liberalisme, waarbij het gaat om individuele vrijheid en individuele rechten. De overheid moet zich daar zo min mogelijk mee bemoeien. Partijen als VVD en D'66 hangen deze ideologie aan.
- Socialisme en sociaaldemocratie, die zich richten op meer gelijkwaardigheid van mensen. Deze ideologie gaat meer uit van de 'maakbaarheid' van de samenleving: het geloof dat je een betere samenleving kunt realiseren door ingrijpen van de overheid. Hier passen vooral de PvdA, de SP en GroenLinks bij.

2

VERHOUDING

Alle mensen verschillen van elkaar. Gelukkig maar.

Ze verschillen niet alleen in geslacht, leeftijd, uiterlijk, gedrag, hobby's, etc., maar ook in hun rollen, functie, kortom in de plek die ze innemen in de samenleving.

In de samenleving leven mensen echter ook samen, doen ze veel samen en zijn ze in allerlei opzichten afhankelijk van elkaar. Mensen en groepen van mensen staan op veel verschillende manieren in verhouding tot elkaar.

Het hoofdconcept verhouding gaat over hoe mensen zich tot elkaar verhouden, de manier waarop ze van elkaar verschillen en hoe ze dat ervaren, er over denken en oordelen. Dat is wel iets anders dan het woord verhouding, zoals we dat in het dagelijks taalgebruik hanteren, namelijk een relatie tussen twee mensen.

Verhouding zoals we dat bij maatschappijwetenschappen gebruiken heeft betrekking op verschillen (en overeenkomsten) tussen mensen, zoals verschil in macht, bezit en status.

Hoe je je verhoudt tot andere mensen en groepen, heeft vooral te maken met de plek die je inneemt in de maatschappij, je maatschappelijke positie. Dat is niet zo gemakkelijk te omschrijven. Mensen verschillen immers op heel veel punten van elkaar. De betekenis die we als samenleving aan die verschillende punten geven bepaalt welke positie je inneemt ten opzichte van anderen, oftewel hoe je je verhoudt tot anderen.

Er zijn mensen met bruine en mensen met blauwe ogen, daarin onderscheiden mensen zich van elkaar. Maar dat verschil leidt niet tot verschil in macht of status. Dat is wel het geval als het gaat om verschillen tussen beroepen.

Een chirurg heeft meer status en aanzien in de samenleving dan een schoonmaker.

Naast individuele mensen verhouden zich ook groepen, groot en klein, tot elkaar. Het kan zelfs gaan over de verhouding tussen volken en staten.

Verhouding verwijst naar de wijze waarop mensen zich van elkaar onderscheiden en tot elkaar verhouden en de manier waarop samenlevingen in sociale zin vorm geven aan deze verschillen. Het verwijst ook naar onderlinge betrekkingen tussen staten.

Mensen en groepen mensen verschillen van elkaar; mede daardoor staan ze in een bepaalde verhouding tot elkaar. Die verschillen zijn op zich geen probleem. Ze leveren wel een probleem op als verschillen leiden tot sociale ongelijkheid die door (een deel van) de mensen als onacceptabel wordt gezien.

Het vraagstuk van verhouding tussen mensen en groepen mensen roept de volgende vragen op die binnen allerlei contexten te beantwoorden zijn:
 Hoe worden schaarse en hooggewaardeerde zaken in een samenleving verdeeld?
 Wie verdelen deze schaarse en hooggewaardeerde zaken en op grond waarvan?
 Wat zijn de gevolgen van deze verdeling voor de maatschappelijke en politieke verhoudingen?

KERNCONCEPTEN BIJ HET HOOFDCONCEPT VERHOUDING

De volgende kernconcepten staan bij het hoofdconcept verhouding centraal.

Hoofdconcept	Kernconcepten
verhouding	<ul style="list-style-type: none"> • sociale (on)gelijkheid • macht • gezag • conflict • samenwerking

2.1 Sociale (on)gelijkheid

Kijk eens om je heen in de klas. Je ziet bij jou in de klas veel verschillende leerlingen, met allemaal hun leuke kanten en eigenaardigheden. De een leert makkelijk, de ander niet, de een is heel goed in wiskunde terwijl de andere goed is in talen, de ene leerling is een jongen terwijl de andere een meisje is. Allemaal verschillen, maar er zijn ook overeenkomsten: je volgt allemaal hetzelfde soort onderwijs en je zit allemaal in dezelfde klas. In de samenleving bestaan er ook veel verschillen. De verschillen tussen mensen hoeven geen probleem te zijn, integendeel, ze kunnen juist heel verrijkend werken. Je moet er ook niet aan denken dat alle mensen hetzelfde zijn. Vaak zijn deze verschillen tussen mensen en groepen mensen leuk, maar het wordt vervelender als de verschillen leiden tot ongelijkheid. De ene persoon of groep in de samenleving heeft of krijgt meer dan de andere; er is dan bijvoorbeeld sprake van ongelijke waardering en behandeling.

Voor alle verschillen geldt dat ze sociaal bepaald zijn en sociaal bepaald worden. Mensen hebben er verwachtingen bij en het betekent ook wat voor mensen. Als verschillen tussen mensen gevolgen hebben voor hun **maatschappelijke positie** en effect hebben op de kansen, waardering en behandeling die zij krijgen, spreken we van sociale ongelijkheid. Het gaat dan niet over 'gewone' verschillen die er tussen mensen kunnen zijn, zoals het verschil tussen mannen en vrouwen, tussen oud en jong en tussen iemand die op het platteland woont of in de stad. Pas als deze verschillen gevolgen hebben voor de kansen en mogelijkheden van iemand, is er sprake van sociale ongelijkheid.

De manier waarop mensen zich tot elkaar verhouden is van grote invloed op de samenleving. Naarmate de verschillen in macht, bezit en status groter zijn, leven mensen in grotere ongelijke sociale verhoudingen. De verschillen in kansen en posities zijn dan groter, en er is een grotere kans op ongelijke waardering en ongelijke behandeling.

In het algemeen gaat het om drie soorten sociale ongelijkheid:

- ongelijke verdeling van (politieke) macht. Het maakt uit of je daadwerkelijk (door de overheid zelfs fysieke) dwangmiddelen kunt inzetten;
- ongelijke verdeling van bezit, oftewel ongelijke verdeling van schaarse en hooggewaardeerde zaken, zoals kennis, inkomen, vermogen;
- ongelijke verdeling van status, oftewel ongelijke waardering en behandeling van personen op grond van hun maatschappelijke positie en leefstijl.

Bovenstaande factoren kunnen voor elke persoon verschillen. Maar als je van een grotere afstand kijkt, zie je dat er ook veel overeenkomsten tussen mensen zijn. Je ziet groepen mensen met hetzelfde opleidingsniveau, met hetzelfde soort beroep en met dezelfde kansen in de samenleving. Mensen binnen zo'n groep hebben een vergelijkbare maatschappelijke positie.

In de sociologie noemen we zo'n groep een **sociale laag**.

De indeling van groepen mensen in lagen noemen we **sociale stratificatie**. Er bestaat ongelijkheid tussen de sociale lagen en een mate van hiërarchische verhouding; de ene laag wordt als beter en succesvoller gezien dan de ander en heeft meer aanzien.

Groepen kunnen van elkaar verschillen in de beschikking over economisch, sociaal en cultureel kapitaal. Deze verschillen hebben invloed op de mogelijkheid om de eigen maatschappelijke positie te veranderen. Mensen die over veel kapitaal beschikken kunnen makkelijker hun positie veranderen door te stijgen of te voorkomen dat ze dalen op de zogenaamde maatschappelijke ladder. Voor mensen die over minder kapitaal beschikken is dat moeilijker. Het stijgen of dalen op de maatschappelijke ladder noemen we **sociale mobiliteit**.

Sociale ongelijkheid

is een situatie waarin verschillen tussen mensen in al dan niet aangeboren kenmerken, consequenties hebben voor hun maatschappelijke positie en leiden tot een ongelijke verdeling van schaarse en hooggewaardeerde zaken, van waardering en behandeling.

Positietoewijzing en positieverwerving

Wat speelt een rol in het verwerven van een bepaalde maatschappelijke positie? Kun je daar zelf voor zorgen of wordt dat door anderen bepaald? Alle twee is mogelijk en dat wordt aangeduid door twee processen die zich afspelen in de samenleving: die van positietoewijzing en positieverwerving. Bij positietoewijzing spelen zaken 'van buitenaf' een rol (het 'overkomt' je). Als de overheid voorschouwde opvang verplicht stelt voor kinderen met een taalachterstand, is dat een voorbeeld van het proces van positietoewijzing. Van de andere kant kun je zelf ook invloed uitoefenen op je positie. Het is dan afhankelijk van je eigen bijdrage of de bijdrage van de groep waar je bij hoort. Dat noemen we positieverwerving (je 'verwerft' het zelf). Voorbeelden daarvan zijn: zorgen dat je de goede opleiding afmaakt, je actief opstellen of hard werken maar ook als je ouders zich ervoor inzetten dat je op een bepaalde school kunt komen.

Gevolgen van maatschappelijke posities

De maatschappelijke positie heeft gevolgen voor en invloed op hoe je zelf je leven kunt en wilt inrichten. Het **socialisatie**-proces is daarbij belangrijk. Dat kun je terugzien in verschillen op een aantal gebieden.

- **Gezondheid**

Als het gaat om gezondheid kun je vaststellen dat mensen met een lagere maatschappelijke positie er over het algemeen meer ongezonde gewoontes op na houden en ook aantoonbaar minder lang leven. Daar is een aantal oorzaken voor aan te wijzen. Mensen uit hogere klassen hebben meestal meer kennis en een hogere opleiding gevolgd. Zij vinden gezondheid vaker belangrijk en herkennen ook de symptomen wat beter. Ze houden er een gezondere levensstijl op na met aandacht voor goede voeding, waarbij ze in het algemeen minder roken of drinken. Tenslotte kunnen ze in een gesprek met een arts of specialist vaak beter aangeven wat er speelt en ook de consequenties van medische besluiten beter overzien en daarnaar handelen.

- **Onderwijs**

Ook wat betreft onderwijs zijn er gevolgen op basis van een verschillende maatschappelijke positie: het cultureel

kapitaal van je ouders heeft invloed op je schoolprestaties en ook op het besluit of je al dan niet langer doorleert (met gevolgen voor je maatschappelijke positie later). Ook het oordeel van docenten speelt hierbij een rol.

- **Politiek**
Mensen met minder opleiding en een lager loon zijn ook minder actief in de politiek. Zij stemmen minder vaak dan mensen met een hogere opleiding en weten ook veel minder iets via de politieke weg te bereiken of te beïnvloeden. Dat houdt ook in dat ze minder politieke macht hebben.
- **Cultuur**
Tenslotte zie je de verschillen in maatschappelijke positie terug in de manier waarop mensen hun vrije tijd besteden, hoe ze media gebruiken en of ze naar bepaalde culturele evenementen of musea gaan. In het Concertgebouw zie je onder de bezoekers nu eenmaal minder buschauffeurs, bouwvakkers of huishoudelijke hulpen. Aan het voetbalveld staat wat vaker de ‘gewone man of vrouw’.

Verschillen in klassen en sociale lagen hebben ook te maken met verschillen in status. Als je je in een bepaalde sociale laag begeeft dan is er al snel een zelfde stijl van leven. Dat kun je zien in allerlei gebruiken en gewoonten: eetgewoonten (al dan niet uit eten), de besteding van je vrije tijd, je smaak (inrichting van je huis, kleding, etc.) en andere voorkeuren. Wil je meer status, dan zul je je de gewoonten en de stijl van groepen met een hogere status eigen moeten maken. Je zult dus de hele cultuur van deze statusgroep moeten overnemen. De schoonmaakster die zich inzet in de

plaatselijke politiek of het leuk vindt om een museum of klassiek concert te bezoeken, begeeft zich vanzelf in ‘andere kringen’. Misschien vindt ze het juist leuk om op cursus te gaan en dat brengt haar vaak ook verder. Als heel veel mensen bijvoorbeeld gaan golfen en niet langer alleen de elite, dan gaan groepen met een hoge status op zoek naar nieuwe manieren om zich te onderscheiden.

2.2 Macht

Je hebt vast wel een beeld van het begrip macht. Het is een bekend woord in ons dagelijks taalgebruik. Op heel veel plekken wordt macht uitgeoefend: een ouder die bepaalt dat een kind op tijd naar bed moet, een docent die het voor het zeggen heeft in zijn klaslokaal, een directeur van een bedrijf die zijn personeel kiest en bepaalt welke producten hij wil leveren.

Over macht is veel gezegd en geschreven. Vaak heeft het woord een wat negatieve lading. Je kent waarschijnlijk de uitdrukking ‘macht is vies’. Het is wel te verklaren dat in onze Nederlandse samenleving macht vaak als negatief wordt gezien. Als je namelijk macht hebt, betekent dit dat je zeggenschap hebt over anderen en dat leidt meestal tot inperking van de vrijheid van de ander. De een heeft het voor het zeggen en de ander heeft te luisteren of zich er in te schikken.

Vrijheid wordt in onze maatschappij juist gewaardeerd; inperking van die vrijheid doordat iemand macht uitoefent, wordt ervaren als een negatief effect van macht. Een negatief gevoel bij de macht van de docent is dat hij bepaalt wanneer jij als

Macht is het vermogen om hulpbronnen in te zetten om bepaalde doelstellingen te bereiken en de handelingmogelijkheden van anderen te beperken of te vergroten.

leerling huiswerk moet maken. En de bedrijfsleider die op basis van zijn macht bepaalt dat je zaterdag moet overwerken, wordt daarvoor ook niet altijd gewaardeerd.

Als je macht hebt, beschik je over de middelen waarmee je je eigen doelen kunt bereiken en dat heeft invloed op het doen en laten en de mogelijkheden van anderen. In die zin kun je zeggen dat macht altijd een relationeel begrip is maar dan wel een zogenaamde asymmetrische relatie: de een weet zijn doelen wel te bereiken en dat kan ten koste gaan van de ander die zich in zijn mogelijkheden juist beperkt voelt.

Macht komt op heel veel niveaus voor:

- op microniveau gaat het om machtsverschil tussen mensen (interpersoonlijk);
- op mesoniveau zijn er verschillen in macht tussen groepen mensen, organisaties en bedrijven;
- op macroniveau kan het gaan om machtsverschillen tussen landen of internationale organisaties (denk bijvoorbeeld aan de Europese Unie, maar ook aan militaire bondgenootschappen zoals de NAVO).

Van formele macht is sprake als zaken zijn vastgelegd in regels, wetten of afspraken die we met elkaar gemaakt hebben. Dat ligt anders bij informele macht, waarbij de macht wordt uitgeoefend door iemand die meer kennis, ervaring of uitstraling (charisma) heeft.

Machtsbronnen kunnen zijn: economische (als je schaarse middelen bezit of veel financieel vermogen hebt) en cognitieve bronnen ('kennis is macht'). Denk aan een arts die in zijn of haar studie van minstens zes jaar veel kennis heeft opgedaan die anderen niet hebben. Of aan iemand die een uitvinding gedaan heeft waarmee geld te verdienen valt. Daarnaast zijn er politieke machtsbronnen (bijvoorbeeld de schoolplicht die in Nederland via wetgeving afgedwongen wordt). Ook weten mensen elkaar op basis van gevoel te beïnvloeden (soms zelfs te bespelen). Men spreekt dan van affectieve bronnen om macht uit te oefenen. De oma die steeds meer zorg nodig heeft en een claim legt op de vrije tijd van haar dochter is daar een voorbeeld van.

Macht zie je vanzelfsprekend ook terug in de politiek. Politieke macht is het vermogen om politieke besluiten te beïnvloeden in de richting die je wenselijk acht. Ook hier zie je formele macht terug in de formele structuren die we met elkaar hebben gemaakt over hoe de politieke besluitvorming verloopt (vastgelegd in regels, wetten, bevoegdheden en verordeningen). Het is ook zo geregeld dat de overheid macht in de vorm van geweld (militair of politie-ingrijpen) mag uitoefenen. Dit is **legitiem** (bij wet geregeld) en wordt ook zo door de burgers ervaren en geaccepteerd. We verwachten immers dat de orde wordt gehandhaafd; bij krakersrellen mag de ME ingezet worden. Demonstraties mogen alleen als ze niet ten koste gaan van de openbare orde en veiligheid en anders treedt de politie op.

Internationaal kunnen de machtsverhoudingen soms leiden tot oorlog en geweld. Dat hoeft echter niet. In dat geval is er sprake van een machtsevenwicht. Ook binnen een land kunnen ongelijke machtsverhoudingen leiden tot spanningen en conflicten met in het uiterste geval een burgeroorlog tot gevolg.

Politieke participatie en macht

We lasen al eerder dat mensen uit de 'betere' milieus (met meer inkomen en beter opgeleid) meer actief zijn in de politiek. Als je een lagere positie hebt, beschik je in de regel over minder machtsbronnen om politieke macht te kunnen verwerven; de betere baantjes in politiek en bestuur liggen dan niet voor het oprapen. Een verpleegkundige die het uiteindelijk tot burgemeester schopt is zeldzaam. Naast de maatschappelijke positie zijn er ook andere zaken van belang die bepalen in hoeverre je politiek betrokken en actief bent in de politiek. Denk aan de verschillen naar geslacht en of je tot een bepaalde bevolkingsgroep behoort (bijvoorbeeld een etnische minderheid).

En als je dan besluit om politiek actief te zijn, dan kan dat op verschillende manieren. De meest eenvoudige vorm is te gaan stemmen bij verkiezingen. Iets verder ga je als je lid wordt van een politieke partij en helpt bij het plakken van de verkiezingsaffiches. Dit alles noemen we electorale participatie, oftewel meedoen met of helpen bij verkiezingen.

Wil je politiek op een andere manier actief zijn, kun je denken aan het leggen van contacten met politici of media, lobbyen, meedoen in debatten en protestacties of het lidmaatschap van een belangenorganisatie, zoals de vakbond. Dit valt allemaal onder de noemer niet-electorale politieke participatie.

Maar waarom vinden we die politieke participatie nu eigenlijk zo belangrijk? Als je meedoet (participeert) leer je daar best veel van. Hoe meer mensen er mee doen, hoe beter dat is voor henzelf, maar ook voor het politieke systeem dat daardoor veel breder wordt gedragen. Dit idee over politieke participatie wordt wel de ontwikkelingsvisie genoemd.

Politieke participatie is dan al een doel op zich.

Daarnaast is er de instrumentele visie. Als mensen zoveel mogelijk meedoen, dan is dat het middel (het instrument) om te komen tot de goede keuze van politici en de goede politieke besluiten. Bij 'te veel' politieke participatie kun je ook zo je bedenkingen hebben. Niet alle mensen denken democratisch en veel mensen denken vanuit eigenbelang. Een stabiel politiek systeem is dan extra van belang.

Theorieën over machtsverdeling

Bij de theorie van het pluralisme gaat men er van uit dat er in een samenleving veel verschillende groepen en belangen zijn die vaak tegengesteld zijn. Volgens deze theorie is de politieke macht verdeeld over de verschillende groeperingen. Op deze manier is er ook een spreiding van macht. De politiek en de besluitvorming staan voor iedereen open en proberen tegemoet te komen aan de wensen van zoveel mogelijk belangengroepen, ook van minderheden.

Op grond van de machtselitetheorie ligt de macht juist bij een kleinere elite die het voor het zeggen heeft op politiek gebied en bij sociaaleconomische ontwikkelingen. Sommige grote organisaties hebben veel macht en invloed waartegen de macht van de regering en het parlement nauwelijks opgewassen is. Vroeger lagen deze theorieën tegenover elkaar. Tegenwoordig wordt veel meer gedacht dat van beide wel wat herkenbaar is in een politiek systeem. Je zou kunnen zeggen dat er sprake is van een glijdende schaal. In sommige landen of samenlevingen zie je meer van het pluralisme; in andere is er meer een elite die veel of soms alles bepaalt.

2.3 Gezag

Als mensen de zeggenschap van anderen vanzelfsprekend vinden, spreek je van gezag. Je neemt het advies van je docent over, omdat je vindt dat hij of zij er wat van weet en omdat je beseft dat hij je verder kan helpen op weg naar je examens. Natuurlijk heeft je docent ook een machtsmiddel: als je zijn advies niet overneemt, loop je kans op een onvoldoende. Zolang dat machtsmiddel achterwege blijft, handel je op gezag van de docent. Een belangrijk verschil met macht is dat je vrijwillig doet wat je uit jezelf niet gedaan zou hebben. De docent heeft invloed op je en in dit geval accepteer je zijn gezag. Als je vaak de adviezen van iemand overneemt en dat belangrijk vindt, dat heeft die ander daarmee een bepaald gezag verworven. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor die directeur die heeft laten zien dat hij verstand van zaken heeft, in het verleden de goede beslissingen heeft genomen en die een bepaald respect heeft afgedwongen omdat hij een groot bedrijf heeft neergezet.

Gezag is een vorm van macht die we normaal en gerechtvaardigd vinden. Dat is wat we met legitiem bedoelen. Gezag is macht die we accepteren, respecteren en erkennen. Er is geen sprake van dwang. Het zijn de mensen zelf die bepalen of iemand gezag heeft en gezag 'verdient'. Bij macht is dit juist andersom: degene met macht bepaalt dat jij je op een bepaalde manier moet gedragen. Gezag kan gebaseerd zijn op respect voor iemand, bijvoorbeeld omdat je vindt dat iemand wijs is, of getoond heeft betrouwbaar te zijn, uitzonderlijke prestaties heeft geleverd of vanwege iemands relatie tot jou. Gezag kan ontleend zijn aan verschillende bronnen: aan de persoonlijke kwaliteiten die een persoon heeft en daarom het gezag verdient (Nelson Mandela), aan de positie die iemand heeft (ouders, bedrijfsleider, docent of burgemeester) en op grond daarvan gezag heeft en aan prestaties die iemand geleverd heeft. Zo heeft Johan Crujff gezag op grond van zijn prestaties als voetballer.

Of bepaalde personen gezag uitstralen, hangt af van tijd, plaats en omstandigheid. De 'meester' op de lagere school vroeger had meer gezag dan de leraar van de basisschool nu.

Gezag is macht die als legitiem beschouwd wordt.

Een volleybaltrainer heeft in de kleedkamer en op het veld gezag, maar dat kan bij hem thuis of op zijn werk in een andere rol heel anders zijn.

Gezag bouw je meestal langzaam op. Je kunt je gezag echter snel verliezen als zich een situatie voordoet waardoor mensen je niet meer vertrouwen of niet meer geloofwaardig vinden. De minister, burgemeester of schooldirecteur die over de schreef is gegaan, kan mogelijk daarom zijn baan verliezen. Datgene wat hij jarenlang heeft opgebouwd, is op hetzelfde moment niets meer waard; hij heeft zijn gezag verloren.

Politiek gezag is een voorbeeld van legitieme macht. Politici en bestuurders streven er naar en proberen het gezag ook uit te stralen. Dat versterkt iemands politieke positie en de stabiliteit van de regering waarvan men deel uitmaakt, of de partij waartoe men behoort. Regelmatige akkefietjes met politici die niet te vertrouwen zijn ondermijnen juist het politieke systeem en de geloofwaardigheid van de politiek.

2.4 Conflict

We leven in een tijd, waarin we dagelijks te maken hebben met spanningen en kleine en grotere conflicten: een land of volk dat zich afzet tegen een ander land of volk en daarmee letterlijk de strijd aangaat, een conflict tussen verschillende cultuurgroepen, een conflict in een klas tussen leerlingen of thuis als jij en je ouders niet op een lijn zitten.

Soms blijft het beperkt tot (onderhuidse) spanning of ongemak. Dan is er nog niet echt sprake van een conflict, hoogstens is het een 'sluimerend' conflict. Het kan echter ook ontaarden in agressie in woord en gebaar, in een handgemeen of (tussen landen of bevolkingsgroepen) in een oorlog. Er is dan sprake van dusdanige strijdige belangen dat mensen of groepen soms letterlijk (lichamelijk) met elkaar in botsing komen. Conflicten zijn er in alle soorten en maten. Op kleine schaal tussen enkele personen (microniveau), denk bijvoorbeeld aan burenruzies. Op middelgrote schaal (mesoniveau) bijvoorbeeld tussen bedrijven die elkaar voor het gerecht slepen of als een vakbond acties uitroept voor een betere cao. Op macroniveau gaat het bijvoorbeeld om conflicten tussen landen. Dat hoeft trouwens niet direct een oorlog te betekenen.

De ene cultuurgroep zal zich vaak afzetten tegen de andere en zo zijn eigen **identiteit** benadrukken en bevestigen. In de sport zie je dit terug als supportersgroepen elkaar bijna letterlijk naar het leven staan. Je kunt maatschappelijke en politieke conflicten op verschillende manieren bekijken. In de sociale wetenschappen zijn er binnen de conflictbenadering twee varianten:

De eerste variant is die waarbij het grote verschil in bezit bepalend is voor het conflict. De bekende Duitse denker Karl Marx kwam in de negentiende eeuw met een theorie die veel navolging kreeg en de basis vormde van het communisme. Hij benadrukt dat de grote ongelijkheid in bezitsverhoudingen wel noodzakelijk moest leiden tot het omverwerpen van het toenmalige maatschappelijke (economische en politieke) systeem. Dat kon alleen door strijd: de zogenaamde klassenstrijd.

De tweede variant gaat er van uit dat conflicten juist ontstaan uit het feit dat er grote sociale en culturele verschillen zijn tussen (groepen) mensen. De Amerikaanse politicoloog Samuel Huntington beschreef dit in de jaren negentig in zijn boek over de 'botsende beschavingen'. Er zijn ook veel voorbeelden van internationale conflicten die gebaseerd zijn op godsdienstige, etnische of politieke verschillen. Denk aan de huidige controverse tussen de westerse, vooral christelijke wereld en die van het Midden-Oosten en de Arabische wereld, die vooral door de Islam bepaald is. Ook de vroegere conflicten in Noord-Ierland (tussen katholieken en protestanten) en op de Balkan (tussen de volken van voormalig Joegoslavië) hebben weinig te maken met de 'aloude' strijd tussen de bezittende en de 'bezitloze' klasse.

In de politiek gaat het in feite voortdurend over verschillende meningen en conflicten over hoe de ideale samenleving eruit zou moeten zien. Het politieke debat leeft juist op basis van die verschillen. Ze kunnen gaan over allerlei zaken die de samenleving en haar burgers raken: economische kwesties (hoeveel belasting is reëel en zouden de inkomens meer of minder gelijk getrokken moeten worden), maar ook kwesties die te maken hebben met veiligheid van burgers of persoonlijke vrijheden (denk aan ethische vragen op het gebied van euthanasie, privacy, etc.). De politieke debatten zijn op zich geen probleem; je zou dit nauwelijks conflicten kunnen noemen. Ernstiger wordt het als de meningsverschillen gaan escaleren. Internationale politieke conflicten zijn niet altijd zichtbaar, vaak sluimerend of gaan niet verder dan de onderhandelingstafel. Er zijn echter ook internationale conflicten die tot escalatie leiden en extreme vormen aannemen. Een gewapend conflict of oorlog is dan het gevolg.

Oorzaken

Het kan soms lijken alsof conflicten ineens ontstaan maar meestal is dit niet het geval. Als gevolg van sociale ongelijkheid kan onvrede al lange tijd onder de oppervlakte aanwezig zijn en daar sluimeren totdat er een aanleiding is waardoor het conflict voor de buitenwereld ineens zichtbaar wordt. Soms waait zo'n maatschappelijk conflict snel weer over, maar het kan ook zijn dat een conflict langere tijd aanhoudt

Conflict is een situatie waarin individuen, groepen en/of staten elkaar tegenwerken om de eigen doelen te bereiken.

en het even duurt voordat er een 'vreedzame' oplossing is gevonden die een einde aan het conflict maakt. Er is dan sprake van pacificeren; de vrede is hersteld, voor korte of lange duur. Hieronder volgt een aantal voorbeelden van (mogelijke) conflicten als gevolg van het als onrechtvaardig ervaren van verschillen.

- **Etniciteit:** Spanningen tussen bevolkingsgroepen van verschillende etnische afkomst, waarbij het vaak ook nog gaat om klassenverschillen. De afgelopen tijd spelen regelmatig kwesties of conflicten die te maken hebben met verschillen in etnische achtergrond. Denk aan de Zwarte Pietendiscussie en de uitspraken van Wilders over 'minder, minder, minder Marokkanen'.
- **Klasse:** Ondanks het feit dat de klassenverschillen zijn afgenomen door de groeiende welvaart bestaan er nog steeds behoorlijke verschillen tussen arm en rijk in Nederland. De arbeidsvoorwaarden zijn door de jaren heen door overleg en onderhandelingen wel verbeterd. Toch is er nog steeds een omvangrijke 'onderklasse' die maar moeilijk rond kan komen. Deze sociale ongelijkheid kan escaleren en uitmonden in een maatschappelijk conflict.
- **Gender:** Ook als het gaat om de verschillen tussen mannen en vrouwen is er in de geschiedenis lange tijd sprake geweest van ongelijke verhoudingen. De emancipatiestrijd was het gevolg. Het woord 'gender' geeft aan dat er een cultureel verschil is tussen mannen en vrouwen (naast biologische verschillen). De verschillen tussen mannen en vrouwen zijn in de loop van de jaren wel verminderd maar nog steeds niet verdwenen. Dat betekent dat de emancipatiestrijd ook nog niet ten einde is. Het aantal vrouwen in topfuncties is nog steeds beperkt.
- **Generaties:** Het generatieconflict heeft de laatste jaren andere vormen aangenomen. De discussie spitst zich tegenwoordig toe op de toenemende kosten die de jongere generatie moet opbrengen om oudedagsvoorzieningen in stand te houden. Een groep ouderen ziet dat die voorzieningen die ze voor een groot deel zelf mogelijk hebben gemaakt, onder druk komen te staan. De ouderenpartijen ontlenen hieraan hun bestaansrecht. Van de andere kant zien jongeren dat hun toekomstige pensioen niet meer zo zeker is als voorheen.

- Sociaal-culturele verschillen zijn regelmatig aanleiding voor **discriminatie**. Als je je sterk maakt voor je eigen groep, dan zorgt dat voor meer interne **cohesie**. Het afzetten tegen andere groepen kan het gevolg zijn. Ook het al dan niet hebben van een goede machtspositie is van belang. Mensen van andere groepen worden als buitenstaanders gezien en ook zo behandeld. Daarmee versterkt de dominante groep zijn machtspositie. Opvallend is dat discriminatie van buitenstaanders blijft bestaan ook al zijn de sociaal-culturele verschillen (voor een deel) verdwenen. Bij het afzetten tegen anderen zie je ook soms een zogenaamde 'dubbele moraal'. Je ziet dan alleen de slechte eigenschappen van andere groepen, terwijl je blind bent voor de onvolkomenheden van de eigen groep.

Gevolgen

Maatschappelijke en sociale conflicten kunnen verschillende gevolgen hebben.

Op de eerste plaats kunnen conflicten leiden tot minder of juist meer **cohesie**. Minder cohesie ontstaat als standpunten verhard en samenwerking niet tot stand komt. Binnen een bepaalde groep of partij kan het daarentegen juist tot versterking van de (interne) cohesie leiden.

Op de tweede plaats kunnen conflicten binnen een groep echter ook tot tweespalt leiden. Sommige mensen in de groep kiezen dan bijvoorbeeld voor de samenwerking en het compromis, terwijl anderen juist de harde lijn kiezen en zich nadrukkelijk willen afzetten. Aan de ene kant staan dan de gematigden en realisten; aan de andere kant de idealisten en radicalen die de confrontatie zoeken en van geen wijken willen weten. Kom daar maar eens uit.

Op de derde plaats kunnen conflicten en de oplossing daarvan leiden tot sociale veranderingen. Concreet kan het dan gaan om andere waarden en normen. Een duidelijk internationaal voorbeeld is het verdwijnen van de apartheid in Zuid-Afrika. Een langdurig en heftig conflict heeft daar uiteindelijk tot een belangrijke sociale verandering geleid, namelijk het stemrecht voor alle Zuid-Afrikanen, blank en zwart. Dichterbij zie je dat de hippies in de jaren zestig en zeventig de strijd aangingen met de heersende moraal. Inmiddels zijn we als het gaat om omgangsvormen en seksuele moraal toch wat 'ruimer' gaan

denken. Sociale veranderingen kunnen ook optreden als het gaat om de herverdeling van schaarse middelen.

Op de vierde plaats kunnen conflicten juist niet leiden tot sociale veranderingen als er een soort van machtsevenwicht is. De partij of groepering die verandering wil zien, kan deze dan niet realiseren. Vooral nog blijft alles bij het oude.

Je kunt spanningen en conflicten op verschillende manieren oplossen. Met andere woorden: er zijn verschillende strategieën te volgen. In grote lijnen zijn er twee modellen. Je kunt er hard tegen in gaan en op je strepen gaan staan en demonstraties organiseren. Je probeert je gelijk te halen door machtsvertoon en zet je argumenten letterlijk kracht bij.

We noemen dat het **conflictmodel**.

Je kunt ook samen overleggen en kijken of je elkaar ergens kunt vinden in een harmonieuze sfeer. Je tast in overleg af wat elkaars mogelijkheden zijn en probeert voor jezelf en jouw achterban zoveel mogelijk uit de onderhandelingen te halen. Ondertussen streef je ernaar dat iedereen zich kan vinden in het eindresultaat. We noemen dat het **harmoniemodel**.

Werkgevers, werknemers en de overheid in Nederland overleggen regelmatig met elkaar in de Sociaal-Economische Raad (SER). Dat succesvolle overleg noemen we het poldermodel, vernoemd naar onze polders. Je zou dit het Nederlandse voorbeeld van het harmoniemodel kunnen noemen. Werkgevers, werknemers en de overheid zoeken naar compromissen zoals in 2010 toen men het eens werd over het verhogen van de AOW-leeftijd. Als zo'n compromis er is, zal de minister daar niet snel van afwijken en voorkomt daarmee dat er een conflict ontstaat, dat de situatie escaleert en bijvoorbeeld leidt tot stakingen, met alle problemen en verliezen van dien.

Zowel in het conflictmodel als in het harmoniemodel proberen partijen gelijk te krijgen. Het verschil zit hem in de manier waarop ze dat voor elkaar proberen te krijgen: op vriendelijke wijze en gezamenlijk of met zwaardere middelen, zoals geweld en op basis van de gedachte 'ieder voor zich'.

2.5 Samenwerking

De wereld lijkt van conflicten aan elkaar te hangen. Sla de krant maar eens open en kijk naar het journaal. Veel geweld en negatieve berichtgeving over mensen en landen die met elkaar 'in de clinch liggen'. Soms lijkt het of mensen vooral door conflicten met elkaar verbonden zijn. Toch werken mensen meer met elkaar samen dan je op het eerste gezicht zou denken.

Samenwerking ontstaat als mensen, groepen en staten proberen op een lijn te komen om een gemeenschappelijk doel te bereiken. Doelen bestaan vaak uit waarden en belangen. Bedrijven werken samen om meer winst te maken. Het ministerie van onderwijs, de onderwijsinspectie en de scholen werken samen om goed onderwijs aan te bieden. Vaak wordt gebruik gemaakt van de sterke punten van de partij, groep, het bedrijf of land waarmee men samenwerkt of van de macht van het getal. Samen staan we sterker omdat we met veel meer zijn. Denk ook aan het aloude gezegde 'eendracht maakt macht'.

Werkgevers en werknemers werken nauw samen in de SER om de economie, een bedrijfstak of bedrijven zo goed mogelijk te laten functioneren. Het gezamenlijke doel is gezonde bedrijven die daarmee zorgen voor werkgelegenheid en welvaart. Daar wil je je als directeur en als iemand in dienst van datzelfde bedrijf best hard voor maken. Soms wordt in de media een arbeidsconflict breed uitgemeten en hebben de verschillende partijen scherpe woorden voor de camera. Ondertussen wordt er dan achter de schermen vaak hard gewerkt om er samen uit te komen. Samenwerking houdt in dat men voor korte of langere tijd een relatie met elkaar aan gaat. Soms wordt er slechts een enkele keer samengewerkt; soms gaat het juist om een langdurig proces en een jarenlange samenwerking. Denk bijvoorbeeld aan de vele vormen van internationale samenwerking zoals de Europese Unie (EU), waarvan de voorloper al in de jaren vijftig van de vorige eeuw ontstond. Vaak creëert men een structuur voor samenwerking op basis van formele of informele onderhandelingen. Men maakt onderlinge afspraken of sluit een contract.

Samenwerking

is het proces waarin individuen, groepen en/of staten relaties vormen om hun handelen op elkaar af te stemmen voor een gemeenschappelijk doel.

Staten werken vaak samen om tot een oplossing van conflicten te komen. Neem het voorbeeld van Griekenland. Nederland en enkele andere West-Europese landen zijn slecht te spreken over het feit dat Griekenland het zo uit de hand heeft laten lopen met haar schulden. Toch werken alle landen van de EU nauw samen, zelfs met Griekenland, om tot een oplossing van de financiële crisis te komen. Hun gemeenschappelijk belang is namelijk om de crisis niet verder uit de hand te laten lopen. Daarnaast is hun gemeenschappelijke waarde solidariteit: elkaar helpen in tijden van nood. Als in een andere tijd Nederland hulp nodig heeft, verwachten we ook dat andere landen voor ons klaar staan.

Bij samenwerking zie je een aantal zaken die van belang zijn en van invloed zijn op het uiteindelijke resultaat. Bij onderhandelingen, afstemming en overleg gaat het niet alleen om formele momenten en afspraken maar gebeurt dat ook vaak informeel, bijvoorbeeld op het niveau van ambtenaren, via de wandelgangen en persoonlijke netwerken. Als een samenwerking officieel bekrachtigd wordt dan doet men dat via het sluiten van contracten (tussen bedrijven, maar ook bijvoorbeeld in handelscontracten tussen landen).

Als je wilt dat de samenwerking een succes wordt, dan moet iedereen daar het goede gevoel bij hebben: onderling vertrouwen, elkaar accepteren en ook de bereidheid om compromissen te sluiten zijn dan noodzakelijk. Of je het nu hebt over samenwerking tussen mensen, groepen, bedrijven, organisaties of die tussen landen. Op alle mogelijke niveaus (macro, meso en micro) is het een kwestie van 'water bij de wijn', elkaar iets gunnen en

'geven en nemen'. Je moet ook bereid zijn om wat van je eigen autonomie in te leveren. Je moet immers rekening houden met de samenwerkende partij, met natuurlijk als achterliggende gedachte om uiteindelijk gezamenlijke doelen te realiseren of er gezamenlijk beter van te worden. Dat wil overigens niet zeggen dat iedere partij altijd evenveel voor zichzelf weet binnen te halen. In de praktijk spelen regelmatig ongelijke machtsverhoudingen een rol. Soms is men ook domweg afhankelijk van die sterke andere partij. Die afhankelijkheid (interdependentie) maakt nu eenmaal dat je die ander ook nodig hebt om zelf verder te kunnen, los van de ongelijke (asymmetrische) verhoudingen die daaraan ten grondslag liggen.

Samenwerking onderling is een voorwaarde voor het in stand houden van de **sociale cohesie** in een samenleving. Je zou ook kunnen zeggen: het sociale leven kan niet zonder samenwerking. Als in een wijk er een gezamenlijke actie is van winkeliers, bewoners, scholen en/of verenigingen voor het behoud van een speelveldje voor kinderen, dan geeft dat ook een enorm gevoel van verbondenheid. Hetzelfde speelt als allerlei bedrijven en burgers de handen ineen slaan voor een inzamelingsactie voor slachtoffers van een aardbeving of overstroming. Ze hebben immers dat ene gemeenschappelijke doel voor ogen: zoveel mogelijk geld binnenhalen om mensen in nood te helpen. Als je dat samen kunt doen, scheidt dat een band of maakt dat de onderlinge band sterker.

In het politieke besluitvormingsproces zie je dat via samenwerking veel bereikt kan worden. Internationaal zijn er de handelsverdragen, militaire bondgenootschappen, etc. Ook op het gebied van cultuur zie je internationale samenwerkingsverbanden.

Samenwerking in de politiek kan op vrijwillige basis gebeuren als men dezelfde waarden nastreeft. Denk aan de samenwerking tussen de linkse politieke partijen die opkomen voor 'de kleine man'. Soms gaat het om gedeelde belangen, waarbij men op elkaar is aangewezen of elkaar kan versterken.

Samenwerking kan echter ook afgedwongen zijn omdat de ene partij of dat ene land een stevige machtspositie heeft en onder dwang de samenwerking kan opleggen.

In de internationale politiek speelt daarnaast voortdurend, maar niet altijd duidelijk zichtbaar, de balans tussen vertrouwen en wantrouwen. Dat kan een samenwerking tussen landen danig onder druk zetten. Politici moeten ook samenwerken met andere maatschappelijke groepen en organisaties. Zij zijn op elkaar aangewezen om de samenleving goed te laten functioneren en die verder te kunnen ontwikkelen.

Zijn tussen partijen de tegenstrijdige belangen zo groot, is er een te groot machtsverschil of onderling wantrouwen, dan is samenwerking niet meer mogelijk. Het conflict is dan verhard of zit zo diep dat het alleen via een machtsstrijd kan worden beslecht. Denk aan de stakingen die vakbonden afroepen als ze er geen vertrouwen meer in hebben dat het via onderhandelingen nog goed komt met de nieuwe cao. Maar ook op andere wijze kan men proberen zijn gelijk te halen: protestacties, demonstraties, een boycot. In sommige landen kan dit zelfs leiden tot een opstand, een poging om de regering omver te werpen of een burgeroorlog.

3

BINDING

Mensen hebben elkaar nodig voor liefde, vriendschap, voedsel en veiligheid. Mensen zijn fundamenteel afhankelijk van elkaar. Ze zijn onderling op heel veel verschillende manieren met elkaar verbonden. Binnen een gezin of familie, binnen een school en in een klas, binnen een vereniging, kerk, enzovoort, maar ook binnen een land, met gezamenlijke regels en wetten en een gezamenlijke overheid is er sprake van verbondenheid.

Een samenleving is meer dan een verzameling individuen en ook meer dan een verzameling groepen. Bindingen zijn er in vele soorten en maten, binnen kleinere groepen, maar ook groter op nationaal of zelfs internationaal niveau. Bindingen kunnen ook variëren in intensiteit. Met sommige mensen of groepen voel je nu eenmaal wat meer verbonden dan met andere.

Er zijn verschillende soorten bindingen, op verschillende niveaus en te onderscheiden naar mate van intensiteit. In grote lijnen kun je vier typen bindingen benoemen. Ze geven aan hoe mensen op een verschillende manier met elkaar verbonden kunnen zijn of afhankelijk kunnen zijn van elkaar:

- cognitieve bindingen;
- economische bindingen;
- politieke bindingen;
- affectieve bindingen.

Met verschillende mensen kun je verschillende bindingen hebben. Je kunt ook met één persoon verschillende (soorten) bindingen hebben.

Zo is er tussen jou en je docent sprake van een cognitieve binding, een afhankelijkheidsrelatie op basis van kennis-overdracht. Maar het kan zijn dat je daarnaast een affectieve band met hem hebt, een positief gevoel omdat je het best goed

Binding verwijst naar de relatie en onderlinge afhankelijkheden tussen mensen in een gezin of familie, tussen leden van een groep, in de maatschappij en op het niveau van de staat.

met hem kunt vinden. Cognitieve bindingen hebben te maken met de omstandigheid dat mensen elkaar iets leren en dat je soms ook afhankelijk bent van de kennis van anderen. Wanneer je een baantje hebt, maar misschien ook wel als je zakgeld krijgt van je ouders, verdien je geld en heb je met degene die jou betaalt een economische binding. Economische bindingen hebben te maken met de afhankelijkheid van de productie en consumptie van schaarse goederen. Als de olietoevoer naar Nederland stagneert gaan hier de benzineprijzen omhoog. Bij politieke binding gaat het om politieke macht die politici hebben waardoor anderen van hen afhankelijk worden. Omdat de politiek het voor het zeggen heeft, bepalen zij ook hoe een aantal collectieve zaken in Nederland geregeld zijn. Internationaal zijn er samenwerkingsorganisaties die je kunt zien als een vorm van politieke binding. Affectieve bindingen hebben betrekking op afhankelijkheid van mensen die positieve of negatieve gevoelens voor elkaar hebben.

Mensen zijn onderling verbonden en afhankelijk van elkaar. Maar de samenleving verandert en daarmee ook de wijze waarop en de mate waarin mensen van elkaar afhankelijk zijn. Je voelt je minder afhankelijk van anderen als je een zeker bestaan hebt opgebouwd door je opleiding en een goede baan. Als de sociaaleconomische zekerheid voor grote groepen mensen beter is, heeft dat invloed op de mate waarin men zich onderling afhankelijk voelt. De afhankelijkheid van elkaar wordt dan minder. Door de **individualisering** van de samenleving heb je zelf meer de mogelijkheid te bepalen wat je wilt. Ook kies je dan eerder zelf de mensen en groepen met wie

je je verbonden voelt. Het lijkt er dan op dat je minder afhankelijk bent geworden. Ondertussen is de afhankelijkheid van de samenleving als geheel niet minder geworden, al wordt dat zo niet altijd ervaren. Die afhankelijkheid is immers niet zo zichtbaar, herkenbaar en concreet te benoemen.

Het vraagstuk van binding tussen mensen roept de volgende vragen op die binnen allerlei contexten te beantwoorden zijn:

- Hoe zijn mensen in een samenleving met elkaar verbonden?
- Wat zorgt voor orde en samenhang in een samenleving?
- Wat zijn mogelijke gevolgen als de sociale cohesie in een samenleving verandert?

KERNCONCEPTEN BIJ HET HOOFDCONCEPT BINDING

De volgende kernconcepten horen bij het hoofdconcept binding.

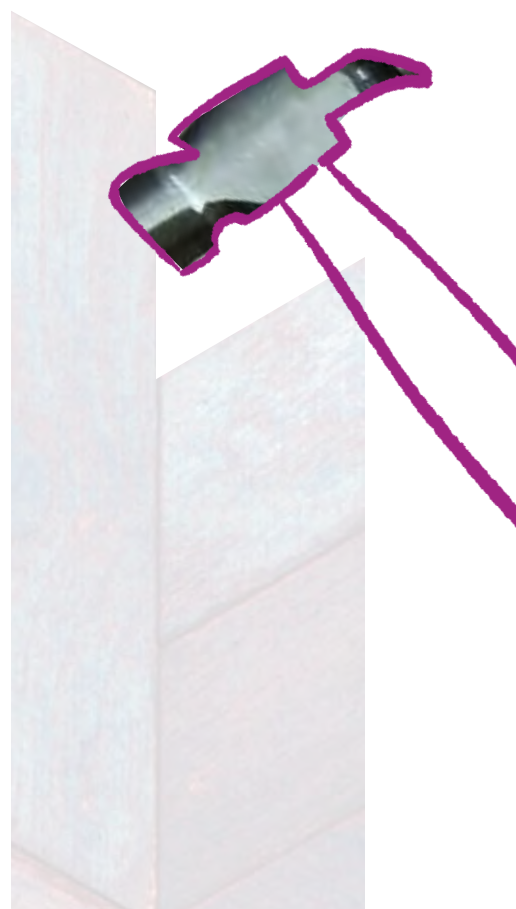
Hoofdconcept	Kernconcepten
binding	<ul style="list-style-type: none"> • sociale cohesie • sociale institutie • groepsvorming • cultuur • politieke institutie • representatie • representativiteit

3.1 Sociale cohesie

Als we kijken naar de voorwaarden voor mensen om te kunnen overleven, dan gaat het in eerste instantie om hele fundamentele zaken zoals voedsel, beschutting (een dak boven je hoofd), kleding. Het zijn de basisbehoeften van een mens. Daarnaast zijn er nog andere zaken van belang willen mensen een 'menswaardig' leven hebben: bescherming tegen gevaren (het gevoel van veiligheid), onderlinge genegenheid, maar ook kennis en vaardigheden om te overleven en je een bestaan te verwerven. Mensen zijn erg afhankelijk van elkaar. Je hebt elkaar nodig. Dat is wederzijds: jij hebt anderen nodig en anderen hebben jou nodig. Mensen ervaren dat ze bij elkaar horen en een gevoel van onderlinge verbondenheid hebben. Het kernconcept sociale cohesie zegt iets over die bindingen tussen mensen: hoe zien ze er uit, hoe sterk zijn ze en hoe worden ze door mensen ervaren en gewaardeerd.

Sociale cohesie is een van de fundamentele begrippen bij maatschappijwetenschappen. Het is best een complex begrip. Om dit duidelijk te maken kijken we naar een buurt of wijk, waar al dan niet sprake kan zijn van sociale cohesie. Stel je woont in een buurt waar weinig voorzieningen zijn voor kinderen en jongeren. Wanneer je naar buiten gaat is er niet veel meer dan wat bushokjes, een afgetrapt speeltuintje en een basket die scheef staat. Je burenen ken je niet en maandelijks verhuizen mensen. Af en toe haalt de politie een pand leeg omdat er illegalen wonen of omdat er een hennepkwekerij is. Optreden tegen overlast van hangjongeren gebeurt niet. Veel mensen hebben geen werk en een deel verveelt zich zodanig dat ze de hele dag wat rondhangen. De kans is groot dat er in deze buurt weinig sprake is van saamhorigheid, je kent je burenen immers niet. Je voelt dus geen affectie voor je naaste omgeving. Dit kan ervoor zorgen dat je die omgeving liever negeert. Ook de politieke verbondenheid is er waarschijnlijk niet; er wordt tenslotte niet opgetreden tegen hangjongeren en de wijk ligt er verloederd bij. De verminderde controle leidt er toe dat mensen sneller voor overlast zorgen. In zo'n wijk is er niet of nauwelijks sprake van sociale cohesie: weinig binding met anderen en

Sociale cohesie is het aantal en de kwaliteit van de bindingen die mensen in een ruimer sociaal kader met elkaar hebben, het gevoel een groep te zijn, lid te zijn van een gemeenschap, de mate van verantwoordelijkheid voor elkaars welzijn, en de mate waarin anderen daar ook een beroep op kunnen doen.

als die er al is, stelt die weinig voor (is van 'slechte kwaliteit'). Je voelt in zo'n wijk dat er niet echt een gemeenschap is; inwoners laten niet zien dat ze zich verantwoordelijk voelen voor elkaar en je doet niet snel een beroep op anderen. Op andere plaatsen kan die sociale cohesie juist groot zijn, bijvoorbeeld in kleine dorpen op het platteland. In die dorpen is er vaak een grotere onderlinge verbondenheid. Families wonen er soms al generaties lang. Je weet wat je aan elkaar hebt en er is zorg voor de gemeenschap. Samen deel je lief (het jaarlijkse dorpsfeest) en leed. Ouderen of alleenstaanden die het moeilijk hebben krijgen steun of zorg van buren. Sociale cohesie kan betrekking hebben op een buurt, wijk, dorp of stad, maar ook op een land of volk. Binnen Nederland is er immers ook sprake van een bepaalde sociale cohesie. Deze blijkt uit de zorg voor elkaar en voor de mensen die hulpbehoevend zijn; de verantwoordelijkheid die we met elkaar voelen om er wat van te maken. We horen in veel opzichten bij elkaar en we zijn met elkaar verbonden.

De volgende drie factoren kunnen de sociale cohesie bevorderen:

1. Wederzijdse afhankelijkheid van mensen.

In een wijk kan een gemeente of buurtvereniging zelf activiteiten opzetten om mensen meer bij elkaar te betrekken. In een participatiesamenleving zorgen mensen daadwerkelijk voor elkaar, zodat iedereen kan blijven meedoen (participeren). Wederzijdse afhankelijkheid kun je ook zien als eigenbelang. Je hebt die ander namelijk ook gewoon nodig om jezelf te redden of verder te komen.

2. Dwang of **macht**.

Bij het ontbreken van sociale cohesie kan het gaan om een orde vraagstuk. Een geringe samenhang kan blijken uit het gebruik van geweld. Een samenleving kan uiteenvallen door strijdende groepen, waarbij slechts macht of dwang een verder uiteenvallen kan voorkomen.

3. Gedeelde waarden en normen (saamhorigheidsbesef).

Saamhorigheidsgevoel is een belangrijk bindmiddel voor een samenleving. Bij het trots zijn om een Nederlander te zijn horen vaak gedeelde waarden en normen. In 2006 werd in opdracht van het ministerie van OCW een historische en culturele canon voor Nederland gemaakt om "waarde-

volle onderdelen van onze cultuur en geschiedenis via het onderwijs aan nieuwe generaties door te geven". Een canon die "betrokkenheid moet oproepen" en daarmee dus de saamhorigheid bevordert.

Sociale cohesie speelt op verschillende niveaus. Voor ieder niveau zijn er indicatoren (aanwijzingen) die bepalen in welke mate er sprake is van veel of weinig sociale cohesie op dat niveau. Op mesoniveau is het bijvoorbeeld het aantal groepen waar mensen zich betrokken bij voelen. Op macroniveau - nationaal bijvoorbeeld - kan het gaan om het aantal gewelddadige **conflicten** in een samenleving.

Sociale controle

Mensen hebben aandacht voor elkaar en zijn betrokken bij anderen. Aandacht kan ook de vorm aannemen van sociale controle. Sociale controle kan omschreven worden als de manieren waarop mensen anderen ertoe brengen of dwingen zich aan de normen of regels te houden. Sociale controle heeft een functie bij het handhaven of bevorderen van binding. Sociale controle kan heel formeel zijn in de vorm van wetten, regels en besluiten die ervoor moeten zorgen dat iedereen zich aan de regels houdt. Sociale controle op school heeft te maken met de schoolregels die zijn vastgelegd en waaraan zowel jij en ook je docent zich moeten houden. Formele sociale controle wordt meestal 'opgelegd' en uitgeoefend door mensen of organisaties die een bepaalde positie hebben (politieagent, rechter). Sociale controle kan daarnaast informeel of spontaan zijn. In het leven van alledag vragen mensen anderen zich aan bepaalde waarden en normen te houden (een voor-

bijganger kan vragen om je afval niet op straat te gooien).

Er zit een positieve kant aan sociale controle: groepsleden voelen zich verantwoordelijk voor elkaar. Maar dat kan ook een negatieve kant hebben als dit leidt tot een (te) grote sociale controle waar je soms meer last dan gemak van hebt. Het kan de persoonlijke vrijheid en ontplooiing van iemand beperken. Je voelt je dan ongemakkelijk onder de 'druk' van je omgeving die van alles van je verwacht. Dat kan tot ongewenste effecten leiden als mensen 'de kont tegen de krib gooien' oftewel opstandig zijn en juist van de norm willen afwijken. Sociale controle kan daarnaast leiden tot insluiting (mensen die wel bij de groep mogen horen) en uitsluiting (mensen die niet bij de groep mogen horen). De overheid wil uitsluiting juist zoveel mogelijk voorkomen. Denk aan de wetten die moeten voorkomen dat er gediscrimineerd wordt.

De samenleving verandert door **individualisering** en **informalisering**. Dat heeft invloed op de mate van sociale controle. Individualisering leidt tot meer zelfstandigheid en zorgt er voor dat mensen zich niet meer zo snel laten beïnvloeden door traditionele sociale bindingen. De verbanden tussen mensen veranderen: er zijn minder kleine sociale verbanden en ze worden langzaam groter en anoniemer (mede door het gebruik van sociale media). Men noemt dit wel netwerkverbanden. Informalisering geeft aan dat de omgang tussen mensen informeler en minder hiërarchisch wordt. Het **gezag** van bepaalde groepen en instanties neemt dan af en daarmee ook de overdracht van waarden en normen door deze groepen en instanties.

Sociale institutie is het complex van min of meer geformaliseerde regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties reguleren.

3.2 Sociale institutie

Sociale instituties zijn normen en regels, formeel en informeel, die bepalen hoe mensen met elkaar omgaan. Aan deze omschrijving kun je zien dat instituties niet altijd heel concreet en 'grijpbaar' zijn. Voor een deel kunnen ze gebaseerd zijn op vastgestelde regels, wetten en afspraken. Voor een deel zijn ze niet zo strikt vastgesteld en hebben ze meer te maken met het natuurlijke gevoel dat je iets nu eenmaal op een bepaalde manier doet of zo met elkaar omgaat.

Het huwelijk is een voorbeeld van een sociale institutie. Onder de noemer van het huwelijk is een aantal zaken in wetgeving (formele regels) geregeld. Zo wordt een huwelijk vastgelegd volgens bepaalde regels bij de burgerlijke stand. Een huwelijk is pas rechtsgeldig als aan een aantal formele voorwaarden wordt voldaan. Het moet bijvoorbeeld voltrokken worden door een bevoegd ambtenaar van de burgerlijke stand. In de huwelijksvoltrekking beloof je elkaar plechtig dat je je houdt aan de rechten en plichten die bij het huwelijk horen. Maar in een huwelijk laat je ook bepaald gedrag zien waaruit blijkt dat je bij elkaar hoort. Je woont bij elkaar, onderneemt gezamenlijk allerlei dingen, laat zien dat je om elkaar geeft, etc. Dat zijn zaken die minder formeel vastgelegd zijn, maar iedereen begrijpt dat die passen bij een huwelijk.

Onder de noemer huwelijk zijn daarmee een aantal zaken geregeld of herkenbaar. Er is sprake van een collectief herkenbaar patroon met een bepaalde betekenis. Dit deel van het 'sociale leven' is op deze wijze 'gereguleerd'. Je zou ook kunnen zeggen: het gedrag is voor anderen voorspelbaar geworden. Dat draagt bij tot een zekere mate van stabiliteit in de samenleving.

Er zijn andere voorbeelden te geven van sociale instituties: ons rechtssysteem, het onderwijs, de wetenschap, de (sociale) media, rituelen rondom rouw, het geloof, de kerk, Koningsdag, de voetbalsport, maar ook de taal. In al deze voorbeelden is herkenbaar dat ons gedrag binnen de context van zo'n sociale institutie sterk bepaald is; van de ene kant 'geforma-

liseerd' door regels en regelgeving (denk aan de spelregels in de voetbalsport) en daarnaast 'minder geformaliseerd' door zaken waarvan we vinden dat die zo horen (sportiviteit en respect voor de scheidsrechter op het veld). Sociale instituties zorgen voor het overdragen en het verwerven van normen en waarden en leveren zodoende een bijdrage aan de sociale cohesie. Sommige instituties hebben een wettelijke basis en zijn sterk gereguleerd, andere zijn heel flexibel en bieden ruimte voor een eigen, individuele invulling.

Wat is kenmerkend voor sociale instituties?

- Ze hebben vaak een lange traditie.
- Instituties zijn stabiel, maar zijn wel aan verandering onderhevig. Het huwelijk is vroeger ontstaan uit de behoefte aan status (die het met zich meebracht) of om economische belangen veilig te stellen. Of we trouwen, hoe, met wie en voor hoelang is tegenwoordig in hoge mate een eigen keuze maar dat is niet altijd zo geweest. Deze verandering is een van de gevolgen van **individualisering**, ontkerkelijking, toenemende welvaart maar ook van de mogelijkheid om je verbintenis een andere vorm te geven zoals een samenlevingscontract en geregistreerd partnerschap. Om getrouwd te zijn hoef je tegenwoordig niet meer van een verschillend geslacht te zijn. Deze 'geformaliseerde' regels zijn aangepast en worden op basis van veranderende normen en waarden in Nederland inmiddels door de meeste mensen als vanzelfsprekend gezien.
- Instituties hebben een 'eigen realiteit'. Je kunt ze niet zomaar op eigen kracht veranderen. Je beweegt je de hele dag binnen allerlei sociale instituties, zonder

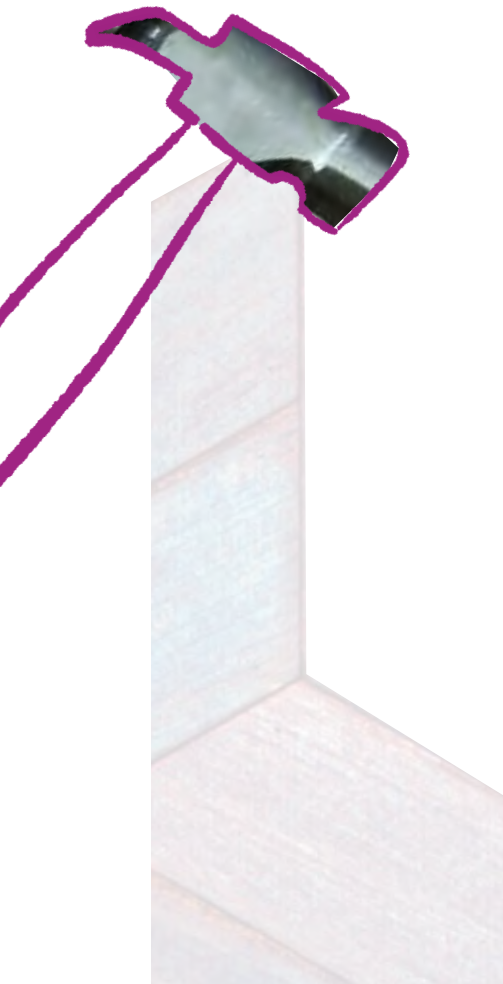
dat je je daarvan bewust bent. Je past je aan de waarden en normen van die instituties aan en als je dat niet doet, volgt vaak een negatieve sanctie of reactie van anderen. Daarbij is er sprake van een zekere dwang.

- Naast enige dwang (op basis van **macht**) zijn instituties vaak op **gezag** gebaseerd. We accepteren ze immers, handelen ernaar en trekken ze niet voortdurend in twijfel. Instituties lijken ons gedrag aan alle kanten te sturen, maar ze zorgen er ook voor dat we ons veilig kunnen bewegen. Als binnen 'het onderwijs' pest-, of dreig-tweets niet getolereerd worden, draagt dat bij aan het gevoel van veiligheid van leerlingen op hun eigen school. Deze norm binnen het onderwijs wordt ondersteund door het rechtssysteem. Sinds kort overigens, want pest- en dreig-tweets bestaan pas sinds we kunnen twitteren; het pesten natuurlijk al veel langer.

De kerk, de media en het onderwijs zijn instituties die al langer bestaan en die veranderen onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen. De oprichters van de Stichting Slachtofferhulp hebben in de afgelopen 25 jaar de positie van het slachtoffer in het strafproces op de kaart gezet met spreekrecht voor slachtoffers en een eenvoudiger procedure voor het verhalen van schade. Je kunt zeggen dat ze bijgedragen hebben aan de verandering van een op zich zelf stabiele institutie: het rechtssysteem. Misschien is na al die jaren slachtofferhulp zelf wel een sociale institutie geworden.

Groepsvorming is het tot stand komen van bindingen tussen meer dan twee mensen, doordat ze elkaar beïnvloeden en gemeenschappelijke waarden en normen ontwikkelen.

3.3 Groepsvorming

Van groepsvorming is sprake als er een binding is tussen meerdere personen.

Ben je onderdeel van een groep als je met meer dan twee mensen bent? Nee, daarvoor is meer nodig. Om een groep te vormen zullen de leden een gezamenlijk doel of gezamenlijke belangen moeten hebben, gemeenschappelijke normen en waarden delen die bepalend zijn voor het doen en laten binnen de groep, zich onderscheiden van andere groepen en sympathieën hebben voor elkaar (en soms antipathieën voor anderen buiten de groep). Binnen een groep is er een zogenaamd wij-gevoel en ben je loyaal aan elkaar. Je deelt dezelfde ervaringen, interesses of verwachtingen.

Voor het voortbestaan van een groep is meer nodig dan een eenmalig gezamenlijk belang. De relaties binnen de groep moeten steeds bevestigd en vernieuwd worden: clubavonden, vergaderingen, feestjes, een eigen website, enzovoort houden de groep 'levend'. Ontstaan er grote verschillen van mening of zijn er geen gemeenschappelijke belangen meer, dan valt de groep uit elkaar.

Groepen kunnen een heel formeel karakter hebben met vaste doelen, normen, regels en procedures, bepaalde rollen en een hiërarchie. Een voorbeeld zijn politieke partijen (politieke groepsvorming). Daarnaast zijn er informele groepen die berusten op stilzwijgende afspraken en niet vastgelegde regels, normen, waarden, rollen en hiërarchie.

De binding binnen een groep kan heel verschillend van aard zijn. Zoals bij het hoofdconcept binding beschreven, kan het gaan om gevoelsmatige (affectieve), verstandelijke (cognitieve), zakelijke (economische) en politieke bindingen. Soms is het een combinatie. Langdurige zakelijke relaties berusten vaak ook op een gevoelsmatige binding. Je weet wat je aan elkaar hebt en laat elkaar minder snel in de steek. Daarom steken politici en zakenmensen ook veel tijd in zogenaamde netwerken. Je bouwt een band op met mensen, op wie je dan weer makkelijker een beroep kunt doen.

Tussen de kernconcepten sociale cohesie en groepsvorming bestaat een duidelijke relatie. Als de sociale cohesie tussen de groepsleden groot is, neemt de kans op het voortbestaan van die groep toe. Hangt de groep als los zand aan elkaar, dan neemt de kans op het voortbestaan van de groep af. De leden van een eigen groep willen zich soms ook door middel van allerlei uiterlijke kenmerken laten zien als groep. 'Ons Oranjelegioen' bij sportwedstrijden is daar een voorbeeld van.

Bij groepsvorming is er een duidelijk onderscheid tussen wie wel bij de groep hoort (insluiting) en wie niet (uitsluiting). Hoe groter de sociale cohesie binnen de groep, des te groter is meestal de behoefte om afwijkend gedrag tegen te gaan en het uittreden van leden te voorkomen. Sociale controle kan daaraan bijdragen. Groepsleden neigen er toe zich af te zetten tegen anderen die buiten de groep vallen. Supportersgeweld na een voetbalwedstrijd, godsdienstoorlogen, afrekeningen in het criminele circuit en stammenstrijd zijn **conflicten** die vaak dienen om de sociale cohesie binnen de groep te versterken. De binding tussen de groepsleden is dan zo sterk dat het zelfs leidt tot crimineel gedrag. Groepsvorming heeft in de regel vooral positieve kanten. Als er in een klas op school een sfeer is van opkomen voor elkaar en elkaar helpen, kan dat leiden tot hogere cijfers en ook tot het gevoel bij de leerlingen dat ze er niet alleen voor staan.

Er kunnen zich situaties voordoen waarin mensen niet langer lid van een groep zijn. Dat kan omdat zij er niet langer bij willen horen, bijvoorbeeld in het geval dat zij zich wat ideeën betreft niet meer thuis voelen bij een politieke partij. Deze situatie wordt getypeerd met de Engelse begrippen 'dropping out' en 'opting out'. Het kan ook zijn dat een lid niet langer bij een groep mag horen en geroyeerd wordt omdat hij zich misdragen heeft. Deze situatie wordt getypeerd met de begrippen uitsluiting en discriminatie (als het onterecht is). En het kan ook nog zo zijn dat iemand er niet meer bij kan horen, bijvoorbeeld omdat hij het lidmaatschap van de groep niet meer kan betalen.

Cultuur is het geheel van voorstellingen, uitdrukkingsvormen, opvattingen, waarden en normen die mensen als lid van een groep of samenleving hebben verworven.

Politieke institutie is het complex van min of meer geformaliseerde regels die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties rond politieke machtsuitoefening en politieke besluitvorming reguleren.

3.4 Cultuur

Zie voor de beschrijving: paragraaf 1.4

3.5 Politieke institutie

Net als bij sociale instituties gaat het bij politieke instituties over breed geaccepteerde regels ('formeel en niet of minder formeel'). In dit geval gaat het over de manier waarop het onderlinge gedrag van mensen is geregeld rondom de uitoefening van politieke **macht** en politieke besluitvorming. Net als sociale instituties bieden politieke instituties houvast, maar kunnen ze ook veranderen.

Politieke instituties hebben vaak een lange voorgeschiedenis of zijn soms na (politieke) strijd en **conflicten** tot stand gekomen. Ze hebben veel invloed op hoe we met elkaar politiek 'bedrijven'.

Voorbeelden van politieke instituties zijn: de politiek in algemene zin (het politieke bedrijf en de politieke omgangsvormen), de grondwet, het kiesstelsel, de coalitievorming, het poldermodel, parlementaire democratie, Prinsjesdag, het koningschap. Politieke regels en normen herken je in politieke instituties zoals het parlement, verkiezingen en de rechterlijke macht.

Aan de hand van verkiezingen lichten we het kernconcept politieke institutie verder toe. Voor de Tweede Kamerverkiezingen is een aantal zaken vastgelegd in regels en wetten, zoals de Kieswet, waarin bijvoorbeeld staat wie in Nederland stemrecht heeft of gekozen kan worden. Er zijn ook voorwaarden waaraan een politieke partij moet voldoen voordat deze op de lijst voor de verkiezingen komt te staan. Op de verkiezingsdag moeten veel regels volgens een bepaald 'protocol' gehanteerd

worden. Dat zijn allemaal 'geformaliseerde regels'. Minder geformaliseerd is bijvoorbeeld dat voor de verkiezingen verkiezingsprogramma's geschreven worden, dat de diverse media er aandacht aan besteden en er debatten worden gevoerd. De posters hangen in die periode weer aan de borden. Binnen de politieke institutie verkiezingen doen we het 'nu eenmaal zo'.

Een belangrijke maar complexe politieke institutie is de staat. Bij de vorming van een staat gaat een soevereine macht (hoogste, onafhankelijke macht) regeren over een groot aantal mensen. De staat heeft daartoe bevoegdheden en het geweldsmonopolie. Dat wil zeggen dat bij wet is geregeld dat de staat het leger en de politie mag inzetten.

Bij politieke instituties zijn er bepaalde patronen die ervoor zorgen dat de politieke zaken geregeld zijn. Net als bij sociale instituties opereren we vaak heel onbewust binnen bepaalde politieke instituties. Zo is het bijvoorbeeld logisch dat de grootste partij het initiatief neemt bij het vormen van een regering. De grootste partij levert dan de premier, maar dat staat nergens in de wet. Ook accepteren we in het dagelijks leven vaak de macht van de meerderheid. Als we ons niet houden aan deze principes, corrigeren we elkaar. Politieke instituties kunnen leiden tot organisaties die zich met de uitvoering van regels bezighouden zoals de Eerste en Tweede Kamer (oftewel wetgevende macht). Daarnaast zijn er bepaalde organisaties met een gemeenschappelijk doel (bijvoorbeeld bedrijven die een winst-oogmerk hebben) of ideële organisaties die zich inzetten voor het behoud van het milieu en de natuur (Greenpeace of WNF).

Het verschil tussen een politieke institutie en politieke organisatie is niet altijd helder. Denk aan de politieke instituties regering en de Eerste en Tweede Kamer.

Als je zelf wilt meedoen in het politieke bedrijf, is het handig lid te worden van een politieke partij. Een ongeschreven politieke wet, want je hoeft geen lid te zijn van een politieke partij om burgemeester of minister te worden. In de politieke praktijk ligt dat echter wel voor de hand. Zo ook dat je de **ideologie** van die partij deelt. Politieke partijen zijn belangrijke politieke organisaties in het Nederlands politieke stelsel van evenredige vertegenwoordiging. Zij zorgen voor politieke groepsvorming en daarmee voor politieke representatie. Politieke partijen hebben een aantal functies.

1. Ze werven en selecteren kandidaten voor politieke functies. Daarmee zorgen zij er voor dat goede en geschikte personen belangrijke politieke posten gaan bekleden (rekrutering en selectiefunctie).
2. Ze zorgen ervoor dat maatschappelijke eisen en wensen vanuit hun achterban op de politieke agenda geplaatst worden en dragen er toe bij dat burgers het idee hebben gehoord te worden (articulatie-functie).
3. Partijen proberen burgers te interesseren voor deelname aan de politieke besluitvorming onder andere door ten tijde van de verkiezingen burgers op te roepen om te gaan stemmen (participatie-functie).
4. Binnen politieke partijen vinden discussies en debatten plaats en worden afwegingen gemaakt van verschillende belangen, wensen en eisen (aggregatie-functie).

5. Politieke partijen vormen een intermediair tussen overheid en burgers en tussen kiezers en gekozenen. Nogal eens moeten voorzitters van politieke partijen in de media aan hun achterban uitleggen waarom hun partij ingestemd heeft met een kabinetsbesluit (communicatiefunctie).

Er vindt de laatste decennia een aantal veranderingen plaats die doorwerken in de betekenis en de functies van de politieke partijen. Tot de zestiger jaren was er sprake van stabiel stemgedrag. Mensen brachten hun stem uit op een partij die aansloot bij de sociaaleconomische groep waartoe zij behoorden en/of bij hun eigen geloof. In 1956 stemde slechts 15% op een andere partij dan vier jaar daarvoor. In de jaren zestig en zeventig vonden er verschuivingen plaats in de achterban van politieke partijen. Mensen waren minder trouw aan hun partij. In 2006 stemde 41% op een andere partij dan de verkiezingen daarvoor. Er zijn ook meer 'zwevende kiezers', kiezers die tot vlak voor de verkiezingen niet weten op welke partij ze gaan stemmen. Ook het aantal mensen dat lid is van een politieke partij neemt af, waardoor minder mensen de mogelijkheid hebben om langs deze weg politieke invloed uit te oefenen.

Politieke partijen hebben heden ten dage te maken met stevige concurrentie van media en pressiegroepen, bijvoorbeeld bij de articulatie van politieke keuzen en problemen in het politieke debat. Of kwesties als politieke problemen gedefinieerd worden, wordt vaak sterk beïnvloed door de media (mediahypes). Bovendien treedt er een sterke personalisering van de politiek op, waarbij de opvattingen en kenmerken van individuele politici (meestal de lijsttrekker of fractievoorzitter) vaak meer aandacht krijgen in de media dan de standpunten van de politieke partij. Ook wat betreft de communicatiefunctie hebben politieke partijen veel concurrentie van de media.

3.6 Representatie en representativiteit

De meeste personen die je in het nieuws hun mening hoort geven over een maatschappelijk probleem, spreken niet namens henzelf, maar namens een groep. Deze mensen zijn bijvoorbeeld voorzitter van een belangengroep, of Kamerlid namens een politieke partij. Kortom, ze vertegenwoordigen een grotere groep.

Het bekendste voorbeeld van representatie is de volksvertegenwoordiging zoals de Tweede Kamer. Tweede Kamerleden zijn gekozen door het volk tijdens de verkiezingen. Ieder Kamerlid vertegenwoordigt eigenlijk zo'n 60.000 - 65.000 Nederlandse kiezers. Iemand die het volk op deze manier vertegenwoordigt, heet een volksvertegenwoordiger. Zo voelen Tweede Kamerleden zich ook; ze zitten er niet voor zichzelf, maar namens velen om politieke besluiten te nemen en wetten te realiseren.

Representatie kennen we ook bij de gemeenteraad op lokaal niveau of bij de Provinciale Staten op provinciaal niveau. Ook Europarlementariërs zijn volksvertegenwoordigers. Elke vier jaar mogen Nederlandse kiezers stemmen bij de verkiezingen voor het Europese Parlement. De 26 mannen en vrouwen die dan worden gekozen, vertegenwoordigen de Nederlandse kiezers. Zij zullen hun best doen om de Nederlandse belangen en waarden te beschermen binnen Europa.

Naast de Tweede Kamer, Provinciale Staten en gemeenteraad kent Nederland nog andere voorbeelden van representatie, bijvoorbeeld de waterschappen. De burgers die in een waterschapsbestuur zitten, worden door middel van verkiezingen gekozen. Zij vertegenwoordigen de inwoners van een waterschap. Het waterschap zorgt er voor dat het water in de omgeving goed beheerd wordt, zodat er geen overlast of gevaar is voor de gezondheid. We betalen er met zijn allen voor. We willen dat het waterschapsbestuur een goede afspiegeling (representatie) is van de burgers. Andere herkenbare voorbeelden van representatie zijn een leerlingenraad op school, de ouderraad, het vakbondsbestuur dat de onderhandelingen voert namens haar leden

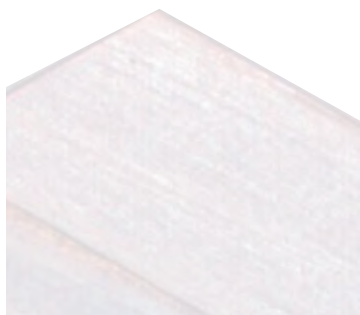
Representatie is de vertegenwoordiging van een groep in (politieke) organisaties door één of enkele betrokkenen die namens de groep optreden.

Representativiteit is de mate waarin de (politieke) besluiten, de standpunten of achtergrondkenmerken van vertegenwoordigers overeenkomen met die van de groep die vertegenwoordigd wordt.

als er een nieuwe cao moet komen, de medezeggenschapsraad van een bedrijf, de ledenraad van een publieke omroep.

Representatie is een belangrijk principe van de democratie. Politieke representatie heeft ook te maken met politieke groepsvorming. Groepsvorming schept de behoefte om vertegenwoordigd te worden. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 ontstond een nieuwe politieke beweging van vijftig plussers die zich zorgen maakten over het feit dat allerlei maatregelen in Nederland ten nadele zouden zijn van deze groep. Deze groepsvorming leidde tot de oprichting van een politieke partij, 50+, die bij de verkiezingen twee zetels haalde. Hiermee voelt de groep zich gehoord en verbonden met het politieke systeem.

Representatie kan ook aan de orde zijn als de achtergrondkenmerken van de vertegenwoordiger(s) overeenkomen met die van de groep die vertegenwoordigd wordt. Ouderen, jongeren en boeren bijvoorbeeld zien zich graag vertegenwoordigd door respectievelijk ouderen, jongeren en mensen van het platteland; ze stemmen er dan bewust op.

Sinds mensen zich door middel van representatie laten vertegenwoordigen, is het de vraag of dit voldoende is en hoe de mensen misschien beter gerepresenteerd kunnen worden.

Representativiteit is regelmatig een punt van discussie. Bij representatie is er altijd wel een bepaalde mate van spanning tussen wat een vertegenwoordiger doet en wat de achterban wil. Het is soms best lastig voor de leerling in de leerlingenraad om al die leerlingen goed te vertegenwoordigen, niet alle leerlingen denken immers hetzelfde. En soms heeft de leerling in de leerlingenraad argumenten gekregen van docenten of de directeur waarom dat schoolfeest toch niet door kan gaan. Om te zorgen dat je alle leerlingen goed vertegenwoordigt (en zorgt voor een goede representativiteit), is veel afstemming nodig. Goed en vaak contact met je achterban kan dan helpen. Zo werkt dit ook in de politiek.

De volksvertegenwoordiging dient zich hard te maken voor de belangen van het gehele volk. En dan gaat het dus niet alleen om de meerderheid.

Democratie betekent letterlijk dat de macht bij het volk rust (**volkssoevereiniteit**). Via verkiezingen bepalen de burgers immers welke partijen de macht krijgen. Dit alles geldt niet bij een dictatuur. Hier maken de machthebbers zich niet druk over de vraag of de politieke macht ligt bij vertegenwoordigers die een afspiegeling van het volk zijn. De kernconcepten representatie en representativiteit zijn in de dictatuur niet of nauwelijks aan de orde.

Het kernconcept representativiteit kan ons helpen om de groeiende kloof tussen burger en politiek wat beter te begrijpen. Daarover wordt de laatste jaren veel geschreven en gesproken. Voelen burgers zich nog wel voldoende vertegenwoordigd? Dat gevoel wordt ook gevoed door maatschappelijke ontwikkelingen zoals **democratisering** en **individualisering**.

Tweede Kamerleden zitten zonder 'last of ruggespraak' in de Kamer. Dat is een oude bepaling. Daarmee wordt bedoeld dat zij zelf mogen bepalen of zij rekening houden met hun kiezers of het partijstandpunt (ze hoeven dat niet als 'last' te zien). En ook hoeven zij het niet terug te koppelen of te overleggen (ruggespraak). Als zij dat echter wel doen, komt dat het gevoel van representativiteit ten goede.

Maar in de praktijk is het best lastig voor volksvertegenwoordigers om steeds te voldoen aan de soms tegengestelde verwachtingen van burgers en voldoende representatief te zijn. Bij een aantal politieke besluiten gaat het om dilemma's (waarbij aan elke keuze nadelen kleven). Een voorbeeld is de veiligheidsutopie. Mensen verwachten dat de overheid en de politici zorgen voor veiligheid en een sterk optreden om criminaliteit en overlast terug te dringen. Van de andere kant gaat dit ten koste van het gevoel van vrijheid en daar zitten burgers niet op te wachten.

4

VERANDERING

Een Griekse filosoof van voor onze jaartelling gaf al aan: 'Niets duurt voort, behalve verandering'. Met andere woorden: 'het enige dat blijft (en constant is) is de verandering'.

De wereld om ons heen verandert voortdurend: verandering doet zich voor in elke samenleving en is van alle tijden. Echter, de afgelopen eeuw ging alles wel heel erg snel. Kijk maar naar ons eigen land. Rond 1900 nog een vrij traditionele maatschappij, met veel mensen werkzaam in de landbouw, met grote gezinnen en een traditionele rolverdeling, met mensen die zich te voet of met paard en wagen verplaatsten. Geloof was voor de meeste mensen belangrijk, oudedagsvoorzieningen ontbraken, er was geen algemeen kiesrecht, mensen schreven brieven.... De leefwereld van mensen in die tijd was klein, je kende alleen de eigen omgeving en de mensen die daar woonden. Op de plek waar je geboren was, ging je ook dood.

Ruim honderd jaar later is dit alles volledig veranderd. Veranderingen in de economie en het welvaartsniveau, in de gezondheidszorg, de politiek en de verhoudingen tussen mensen. Door allerlei ontdekkingen en technologische ontwikkelingen zijn tegenwoordig de mogelijkheden voor een steeds grotere groep mensen bijna onbegrensd. De veranderingen die het meest teweeg hebben gebracht, zijn de toenemende transportmogelijkheden en de spectaculaire ontwikkelingen op het gebied van de communicatie tussen mensen. Voor velen ging er daardoor letterlijk 'een wereld open' en mensen konden hun 'horizon verbreden'. Reizen naar verre landen is nu binnen handbereik en contacten met veel mensen, waar ook ter wereld komen razendsnel tot stand. De wereld is een dorp geworden; zelfs de grootste afstanden tussen landen en mensen zijn overbrugbaar. Meer dan ooit voelen we ons tegenwoordig wereldburger.

Verandering verwijst naar richting en tempo van ontwikkelingen in de samenleving en de (on)mogelijkheden deze te beïnvloeden.

Bij het laatste hoofdconcept verandering horen kernconcepten die elk als een soort verandering of ontwikkeling op te vatten zijn, of het nu gaat om bijvoorbeeld rationalisering, individualisering of globalisering. Als je kijkt naar de andere hoofdconcepten - vorming, verhouding, binding - dan kun je stellen dat deze zelf ook steeds aan verandering onderhevig zijn. De binding tussen mensen is bijvoorbeeld de afgelopen decennia sterk veranderd als gevolg van internet, mobiele telefoon en de sociale media.

Het hoofdconcept verandering gaat over de dynamiek van de samenleving; een samenleving die voortdurend in beweging is. Een samenleving die zichzelf in stand houdt en mede daarom juist in ontwikkeling is, zich aanpast aan de nieuwe tijd, toekomstgericht is en steeds op zoek is naar nieuwe mogelijkheden.

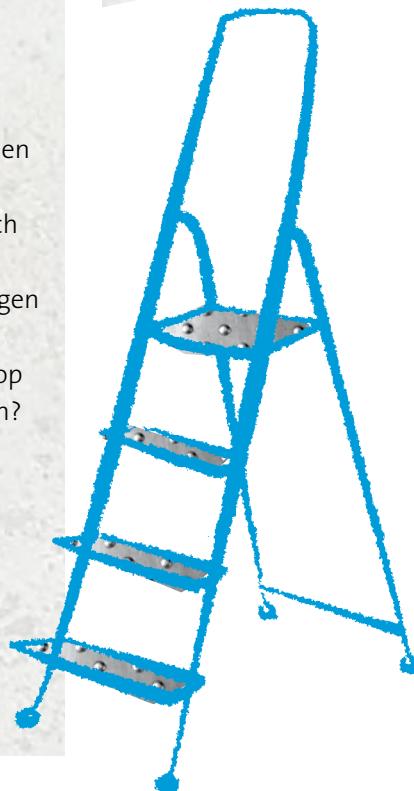
Het vraagstuk van verandering van de samenleving roept vele vragen op die binnen allerlei contexten te beantwoorden zijn:

- Welke veranderingsprocessen doen zich voor in onze samenleving?
- Hoe gaan mensen om met veranderingen in een samenleving?
- Welke invloed hebben veranderingen op andere maatschappelijke vraagstukken?

KERNCONCEPTEN BIJ HET HOOFDCONCEPT VERANDERING

De volgende kernconcepten staan bij het hoofdconcept verandering centraal.

Hoofdconcept	Kernconcepten
verandering	<ul style="list-style-type: none"> • rationalisering • individualisering • institutionalisering • staatsvorming • democratisering • globalisering

4.1 Rationalisering

Mensen proberen in alle tijden greep te krijgen op de wereld om hen heen; ze zoeken naar verklaringen voor wat er gebeurt. Bij een zonsverduistering wisten mensen eeuwen geleden niet dat de maan dan voor de zon schuift en verklaarden dit verschijnsel met behulp van mythologie. Ook voor het eigen leven zoeken mensen naar houvast in hoe ze moeten handelen en welke keuzes ze moeten maken. In elke samenleving zijn mensen op zoek naar de zin en betekenis van het leven en willen ze de wereld kunnen begrijpen.

De afgelopen eeuwen zijn mensen daar flink anders over gaan denken. In de premoderne tijd (de tijd van voor 1800) lieten mensen zich in hun denken en doen vooral leiden door vaste gewoontes, godsdienstige tradities en praktische wijsheden. Zaken die van grootvader op vader en zoon en van grootmoeder op moeder en dochter werden overgedragen. In veel van wat er gebeurde zagen mensen de hand van God, waar de mens machteloos tegenover stond. Langzamerhand kwam hier verandering in, vooral ook door de invloed van de wetenschap en de technologie die vanaf de zeventiende eeuw belangrijker werden. Deze ontwikkeling leverde heel veel nieuwe kennis en nieuwe toepassingen op van de wetenschap op allerlei terreinen. De zonsverduistering kon in 1715 voor het eerst voorspeld worden.

In de moderne tijd (vanaf 1800) zijn mensen in de westerse wereld steeds meer op een rationele manier gaan denken en handelen. Dit proces wordt rationalisering genoemd. Ratio staat voor het denken en begrijpen dat mensen kunnen in tegenstelling tot dieren. Het gaat hierbij om het ordenen en kunnen begrijpen van de werkelijkheid en de wereld om ons heen. Dit levert kennis en gegevens op die worden ingezet om zaken te voorspellen en de natuur te beheersen en te gebruiken. Ook helpt het om de opbrengst van ons dagelijks werk te vergroten en de samenleving op allerlei terreinen verder te ontwikkelen.

Rationalisering dringt door in allerlei gebieden van de samenleving. Je ziet het met name terug in de technologische vooruitgang, de ontwikkelingen in de industrie en op het

Rationalisering is het proces van het ordenen en systematiseren van de werkelijkheid met de bedoeling haar voorspelbaar en beheersbaar te maken en van het doelgericht inzetten van middelen om zo efficiënt en effectief mogelijke resultaten te bereiken.

gebied van transport en vervoer. Over het productieproces wordt goed nagedacht en het wordt zo georganiseerd dat we steeds goedkoper en sneller kunnen produceren (onder meer door te automatiseren). Dit alles om uiteindelijk tot zo veel mogelijk winst te komen. De lopende band is daar een bekend voorbeeld van.

Ook op het gebied van gezondheid is rationalisering te zien. Mensen willen zelf technische hulpmiddelen hebben om de eigen bloeddruk of hartslag te meten en vragen in geval van een ernstige ziekte een zo betrouwbaar mogelijke voorspelling van 'hoe lang ze nog te leven hebben'.

Bij leerlingen zie je rationeel gedrag als zij vooraf berekenen welke cijfer ze bij een vak moeten halen om op een 5,5 uit te komen, in plaats van een kaarsje op te steken in de kerk om een zo goed mogelijk cijfer te halen. Rationalisering zie je ook terug in het minder hechten aan bijgeloof en het bovennatuurlijke en in de secularisering (ontkerkelijking) van de westerse samenleving.

Rationalisering is een voortdurend proces en te zien als een veranderingsproces van de lange termijn. Het is al enkele eeuwen gaande (vanaf de zeventiende eeuw) en het einde van de technologische vooruitgang en de gerichtheid op de ontwikkeling van kennis en wetenschap is voorlopig nog niet in zicht.

De term **modernisering** (die voor een groot deel door rationeel denken tot stand komt) wordt gebruikt om aan te geven dat de samenleving zich ontwikkelt tot een moderne samenleving. Rationalisering en modernisering lijken goede ontwikkelingen. Ze hebben ons immers welvaart en voorspoed gebracht; veel mensen zien vooruitgang als het ideaal. Aan rationalisering en modernisering zitten echter ook schaduwzijden. Met een snellere en efficiëntere productie en dienstverlening aan mensen worden veel processen geautomatiseerd. Bij de overheid leidt dat bijvoorbeeld tot bureaucraties. De menselijke verhoudingen worden zakelijker, onpersoonlijker en afstandelijker. Jouw bestelling van een boek via bol.com werkt toch heel anders, dan wanneer je binnenloopt bij de plaatselijke boekhandel. Verder beheersen en benutten we de natuur beter, maar dat leidt ook tot een aantasting

van diezelfde natuur. Denk aan de uitputting van de natuurlijke hulpbronnen, de effecten op de leefomgeving (bodemdaling door aardgaswinning in Groningen) en de overbevissing van zeeën en oceanen. Sommige mensen wijzen op de negatieve kanten van modernisering als bijvoorbeeld waardevolle tradities verdwijnen.

4.2 Individualisering

In de periode tot de jaren zestig (ten tijde van het kostwinnersgezin) luisterde men thuis samen naar de (enige) radio en las men één krant. In die sterk verzuilde samenleving lieten de meeste mensen zich in hun gedrag sterk leiden door de traditionele instituties: het gezin, de sociale klasse, arbeid en de kerk waartoe men behoorde. Omroepen en kranten hadden in de keuze voor programma's en artikelen een heel herkenbare eigen identiteit, door de zuil waartoe zij behoorden.

Sindsdien is er veel veranderd. De toegenomen welvaart vanaf de jaren zestig bracht allerlei mogelijkheden met zich mee; mensen werden zelfstandiger en onafhankelijker van elkaar. Er is een sterk verband tussen de toegenomen welvaart (toegenomen bestedingsmogelijkheden), ontzuiling, technologische ontwikkelingen, stijging van het opleidingsniveau en de ontwikkeling naar individualisering.

Steeds meer mensen in Nederland kunnen zich vanaf de jaren zestig een eigen tv, radio, telefoon en computer veroorloven. Er opende zich letterlijk en figuurlijk een nieuwe wereld voor hen.

Met de toenemende welvaart kunnen de meeste mensen vaker hun eigen keuzes bepalen en voelen ze zich vrijer dan vroeger om hun eigen leven in te richten. Van mensen verwachten we dat ze als individu veel meer dan vroeger verantwoordelijk zijn voor hun eigen leven en hun sociale handelen. Dat geldt niet voor iedereen in dezelfde mate. Individualisering vindt met name plaats als voldaan wordt aan de voorwaarde dat je zelfstandig voor je eigen inkomen kunt zorgen en niet of minder afhankelijk bent van anderen in dit opzicht. Individualisering is een proces dat niet van de

4.2 Individualisering

Individualisering is het proces waarbij individuen in toenemende mate hun zelfstandigheid op verschillende terreinen kunnen vergroten.

ene op de andere dag plaatsvindt. Je kunt individualisering herkennen in de verandering in afhankelijkheid en verbondenheid tussen mensen. We vinden het inmiddels heel normaal dat mensen zich vrij willen voelen en zich zo gedragen. We hebben behoefte aan autonomie (zelfstandigheid) en recht op privacy. Je ziet dat ook sterk bij jongeren die 'als vanzelfsprekend' meer keuzevrijheid en bewegingsvrijheid hebben. Bijna iedereen heeft thuis zijn eigen kamertje.

De maatschappelijke positie van een persoon wordt ook meer en meer toegeschreven aan hetgeen iemand zelf bereikt heeft en steeds minder op basis van zijn afkomst. Door de individualisering wordt er, meer dan vroeger, van mensen verwacht dat ze zich zelfstandiger opstellen. Dat geldt ook voor jongeren; zij moeten zelf hun pad naar de volwassenheid bepalen en kunnen minder terugvallen op oude patronen.

Het individu wordt meer als een 'sociale eenheid' gezien. De sociale verbanden veranderen, ook al verdwijnen ze niet. Denk aan het gezinsleven dat aan verandering onderhevig is, maar natuurlijk nog steeds bestaat. Ook de betekenis van de traditionele sociale instituties verandert omdat individuen zich niet meer zo snel hierdoor laten leiden. Het sterkst zie je dat terug in de afnemende invloed van de kerken.

De belangstelling voor 'het ik' zie je bijvoorbeeld terug in lifestyle bladen. Veel artikelen en adviezen zijn gericht op je individuele ontplooiing. Denk aan artikelen als: 'Ga op zoek naar je eigen geluk'; 'Ontwikkel je tot wie je bent' of aan testjes

als 'Hoe zelfstandig ben jij?' of 'Wie heeft het voor het zeggen in jullie relatie?'

Hier speelt de reclame handig op in. Met bepaalde producten kun je je onderscheiden van anderen en laten zien wie je bent.

Individualisering heeft te maken met het proces van emancipatie. Het heeft zo zijn positieve kanten. Wie wil er nu niet vrij zijn om te bepalen wat hij zelf het liefst wil doen en laten. Veel mensen zijn inmiddels losgekomen van hun eigen milieu en geboorteplaats. Dat komt door de toegenomen mobiliteit, zowel in geografisch opzicht (mensen verhuizen makkelijker) als in sociaal opzicht (mensen zitten minder 'vast' aan de sociale klasse van afkomst). Aan de andere kant uiten mensen ook zorg over de toegenomen individualisering. Ze vinden dat individualisering er toe leidt dat mensen geneigd zijn om de ogen en oren te sluiten voor de omgeving en minder zorg te hebben voor elkaar. Er is dan minder sprake van het 'wij-gevoel' en er is minder **sociale cohesie**. Oftewel: meer eigenbelang in plaats van algemeen belang en meer egoïsme en onverschilligheid. De door de individualisering verminderde binding heeft tevens geleid tot toegenomen eenzaamheid van mensen.

4.3 Institutionaliserings

Ons gedrag kent een bepaalde vorm van regelmaat. Wij handelen in situaties vaak heel voorspelbaar. Veel situaties waarin je met andere mensen te maken hebt, verlopen volgens een redelijk vast en voorspelbaar patroon. Binnen een cultuur zijn nu eenmaal regels vastgelegd die wij accepteren en naleven. Soms blijken deze regels niet meer te werken en wanneer veel mensen zich anders gaan gedragen en er daardoor zaken gaan veranderen, ontstaat er de behoefte de regels weer aan te passen. Zo was het tot voor kort niet nodig om regels op te stellen voor het roken in cafés en restaurants, maar door de aandacht voor de negatieve gevolgen van het ‘meeroken’ door niet-rokers ontstond er druk vanuit de samenleving om hier nieuwe regels voor op te stellen. Dit is een voorbeeld van institutionalisering: het vastleggen van regels in dit voorbeeld over roken in openbare gebouwen, op werkplekken en in de horeca. Als (op een bepaald onderdeel) standaardgedrag ontstaat in een samenleving, spreken we over institutionalisering. Vrij vertaald: die regels die we dan hanteren zijn min of meer een ‘instituut’ geworden; we accepteren ze als zodanig en handelen ernaar. De bijbehorende waarden en normen hebben een bepaalde geldigheid. We vinden ze nuttig en gaan er vaak onbewust van uit.

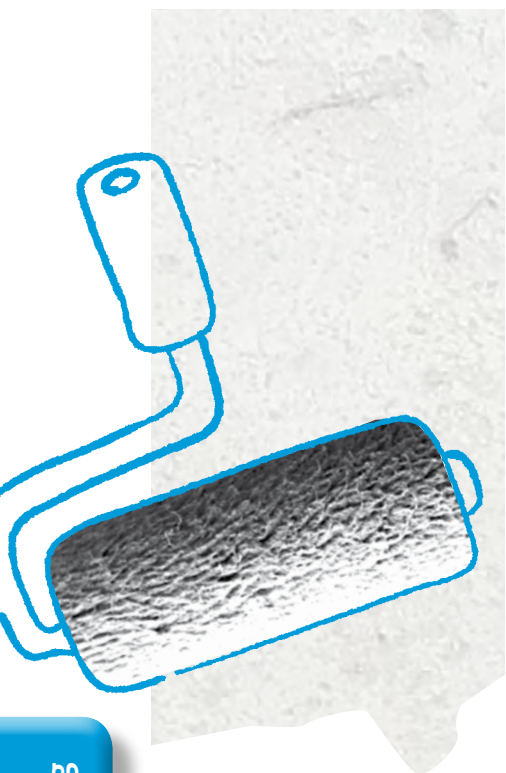
Een voorbeeld van institutionalisering bij de media is de Mediawet. In deze wet heeft de overheid vastgelegd hoe de media (publieke en commerciële zenders) zich moeten gedragen en aan welke voorwaarden zij moeten voldoen. Zo schrijft de Nederlandse Mediawet voor dat een publieke zender moet zorgen voor een ‘pluriform’, in meerdere opzichten gevarieerd, aanbod van nieuws, informatie, ontspanning en cultuur. Tevens is vastgelegd dat de omroepen tenminste een bepaald aantal leden moeten hebben.

Een ander voorbeeld van institutionalisering zie je bij een **sociale institutie** als het huwelijk. Het proces waarin door de jaren heen andere regels en nieuwe (vaste) gedragspatronen rondom het huwelijk zijn ontstaan noem je institutionalisering. Het blijft voortdurend aan verandering onderhevig (denk aan het homohuwelijk dat inmiddels in de wet is vastgelegd).

Institutionalising is het proces waarbij een complex van waarden en min of meer geformaliseerde regels vastgelegd wordt in standaard gedragspatronen, die het gedrag van mensen en hun onderlinge relaties reguleren.

4.4 Staatsvorming

Staatsvorming is de institutionalisering van politieke macht tot een staat.

Al de genoemde voorbeelden van institutionalisering laten zien dat ze zekerheid bieden in het alledaagse handelen, het gedrag en de omgang met elkaar. Het geeft mensen een houvast, maar ook de ruimte om zich te richten op nieuwe ontwikkelingen. Door institutionalisering zien we dat er een bepaalde structuur en samenhang is in onze samenleving; het bepaalt ons beeld van de werkelijkheid. We zien hierdoor namelijk standaardpatronen en de samenleving krijgt op deze manier zin en betekenis voor mensen.

Er ontstaan allerlei organisaties die een concrete invulling zijn van standaardpatronen. Organisaties die een bepaald doel nastreven (zoals het Wereld Natuur Fonds dat de natuur en het milieu willen beschermen), maar ook bedrijven (zoals KPN of Philips) kunnen er bij de overheid op aandringen om op een specifiek terrein te komen tot nadere wet- en regelgeving.

4.4 Staatsvorming

Staatsvorming ofwel de vorming van staten is een belangrijk begrip als je internationale veranderingen goed wilt analyseren.

Het proces van staatsvorming is een combinatie van economische, culturele en politieke ontwikkelingen. Staatsvorming is een proces dat al heel wat eeuwen beslaat. In de middeleeuwen bestond Europa uit veel kleine en heel verschillende gebieden: graafschappen, hertogdommen, koninkrijken en stadstaten. Deze gebieden hadden de nodige zelfstandigheid verworven. Dat leidde aan de ene kant tot onderlinge oorlogen tussen gebieden, maar ook tot concurrentie tussen kooplieden, bankiers, ambachtslieden en stadsbestuurders.

In de late middeleeuwen ontstonden meer en meer steden, oftewel er was sprake van verstedelijking (urbanisatie). In die tijd verloren veel van die kleine gebieden de strijd tegen grotere machthebbers en daardoor ontstonden er grotere politieke gebieden. De vorsten in zo'n groter gebied kregen het geweldsmonopolie, oftewel de zeggenschap over een leger en ze zorgden voor eenheid in wetten en munten in dat

gebied. Dat leidde ook tot een belasting-monopolie voor de machthebbers. Het geïnde belastinggeld werd voor een belangrijk deel weer uitgegeven aan het leger, om zo bescherming te bieden tegen andere staten. De concurrentiestrijd met andere landen zorgde voor innovaties op technologisch gebied; denk aan de ontwikkeling van vuurwapens en kanonnen. De ontdekking van nieuwe gebieden en werelddelen, met name in de vijftiende en zestiende eeuw, had invloed op de handel. Er kwamen nieuwe afzetmarkten en deze koloniën hadden ook grondstoffen te bieden. Burgers in de steden kregen aan het eind van de middeleeuwen een steeds belangrijker positie en meer zelfstandigheid ten opzichte van de feodale adel. Voor de politieke machthebbers was het dan ook belangrijk om de steun van de burgers te hebben en in ruil daarvoor boden zij enkele voordelen (privileges). Privé-eigendommen van burgers werden beschermd door de heersers die daarmee veiligheid garandeerden. De belemmeringen voor de vrije handel werden steeds meer opgeheven. De **macht** van kleine gebieden werd steeds meer overgeheveld naar een groter gebied en daardoor ontstonden staten. Voor het goed kunnen besturen van een staat was het belangrijk dat het gebied aan de ene kant niet te groot was en aan de andere kant niet te klein. De inwoners van een staat (het volk) stonden hun eigen macht af aan het overkoepelende **gezag** van de staat en daardoor ontstond er meer **(sociale) cohesie** in het gebied en was er minder geweld; men voelde zich veilig in het betreffende land. Als er onderlinge **conflicten** waren, dan was er de staatsmacht als hoogste instantie voor rechtsspraak.

Dit alles heeft geleid tot het verdwijnen van de zogenaamde feodale samenleving (in zo'n samenleving moesten boeren en landbezitters een deel van de oogst afstaan aan hun leenheer in ruil voor bescherming). De politieke eenheden die ontstonden zijn te zien als premoderne staten; voorlopers van de moderne staten zoals we die nu kennen. Als voorlopers van de moderne politieke instituties had je in die tijd zogenaamde Statenvergaderingen waarin de vorst in overleg trad met de adel en de burgerij, een vorm van **representatie** binnen de premoderne staat.

Er is een verschil tussen volk, land en staat. Een volk is een groep mensen die met elkaar verbonden is. Het kan zijn dat men dezelfde nationaliteit heeft (tot dezelfde staat behoort), bijvoorbeeld iedereen die een Nederlands paspoort heeft. Die verbondenheid kan ook zijn dat mensen tot dezelfde culturele of etnische (bevolkings-)groep behoren. Een land is een gebied met duidelijke grenzen waarbinnen één maar soms ook meerdere volkeren wonen. In een staat is er sprake van een overheid (legitiem) die veel zaken bepaalt en regelt voor een volk in een bepaald grondgebied (land). Bij een staat is sprake van een interne soevereine macht die:

1. regeert over een groep mensen;
2. binnen een bepaald grondgebied;
3. en daarbij het geweldsmonopolie en belastingmonopolie bezit.

Externe soevereiniteit houdt in dat het gezag van de staat niet ondergeschikt is aan het gezag van andere staten.

Democrativering is het proces van verandering van de machts- en gezagsverhoudingen door een grotere inspraak en medezeggenschap van degenen met minder macht.

In de twintigste eeuw zie je dat er zich nog steeds nieuwe staten vormen of dat staten uiteenvallen in kleinere staten. Denk aan de voormalige Sovjetunie die na de Russische revolutie van 1917 ontstond en (in 1991) is uiteengevallen in een groot aantal staten zoals Rusland, Oekraïne, Wit-Rusland en de Baltische staten (Estland, Letland en Litouwen). Staten die overigens voorheen ook al bestonden. Ook Joegoslavië ontstond als staat in de twintigste eeuw en viel in de jaren negentig uiteen in staten als Servië en Kroatië. Eén van de jongste staten in Europa is Kosovo. Het proces van staatsvorming is hier in feite nog niet voltooid: (nog) niet alle landen hebben Kosovo officieel als staat erkend.

4.5 Democrativering

Simpel gezegd is democrativering een ontwikkeling naar steeds meer democratie, waarbij steeds meer mensen betrokken zijn als er besluiten moeten worden genomen en met een steeds beter resultaat.

Het is net als de andere ontwikkelingen (kernconcepten) die binnen het hoofdconcept verandering aan de orde komen, iets van 'lange adem'. Democrativering vindt nooit van het ene moment op het andere plaats. Het is een proces van groei of verbetering dat stap voor stap gezet wordt en veel tijd en onderhoud vergt. Immers, als er meer inspraak, invloed en **macht** voor meer mensen komt, heeft dat consequenties voor de inspraak, invloed en macht van anderen. En dat gaat meestal niet van harte.

De definitie geeft de betekenis van democrativering in bredere zin. Daarnaast kun je een wat engere betekenis gebruiken door te kijken naar democrativering in politieke zin. Het is dan te zien als een proces waarbij men streeft naar een politiek systeem waarbij (zo veel mogelijk) burgers deelnemen aan de besluitvorming. Men probeert dit systeem in stand te houden en te versterken. Welke betekenis je ook geeft aan democrativering, het gaat steeds om het streven om zo veel mogelijk burgers te laten deelnemen aan de besluitvorming (participatie) en om de rechten en verantwoordelijkheden van burgers te vergroten.

Het ligt het meest voor de hand het kernconcept democratisering toe te passen in de context van de (landelijke) politiek. Burgers hebben zich in de verschillende perioden ingezet voor het verwerven van vrijheidsrechten, politieke rechten en sociale rechten. In 1917 kregen alle mannen in Nederland het actief kiesrecht, in 1919 de vrouwen en daarna is de leeftijd waarop men naar de stembus mocht verlaagd van oorspronkelijk 24 jaar (in stappen) naar 18 jaar (in 1971). In deze reeks van ontwikkelingen zie je een toename van invloed (op het bestuur van het land) voor meer mensen: mannen, vrouwen en jongeren. Men streeft naar democratisering vanuit de **ideologie** van gelijkheid, waarbij meer vrijheid voor mensen ten opzichte van de staat en de medeburgers bereikt wordt. Dat het proces van democratisering nog niet ten einde is, zie je aan voorstellen om in Nederland burgemeesters door de bevolking te laten kiezen of via referenda de meningen van de bevolking te peilen.

In de politiek is er sprake van representatieve democratie. Op andere terreinen zie je vaker vormen van directe democratie. Voorbeelden van democratisering buiten de politiek:

- Op gezinsniveau: je mag meer meebeslissen naarmate je ouder bent of de gezinsvorm moderner is, bijvoorbeeld over de vakantie, of je na 24.00 uur thuis mag komen, of jullie gaan verhuizen.
- In bedrijven, scholen en maatschappelijke organisaties: werknemers kunnen via een medezeggenschaps- of ondernemingsraad invloed uitoefenen op de beslissingen binnen het bedrijf, zoals een nieuwe CAO, de regeling voor verlof of het sociaal plan als er ontslagen dreigen.

- Op scholen, opleidingen en universiteiten: ouders hebben via wetgeving inspraak gekregen in de ouderraad; studenten en leerlingen oefenen via leerlingen- en studentenraden invloed uit.
- In ziekenhuizen: patiënten hebben verenigingen opgericht om invloed uit te oefenen op hun gezondheidszorg.
- In de media: leden van publieke omroepen kunnen via de (gekozen) vertegenwoordigers (**representatie**) in de ledenraad hun zegje doen over de programma's die een omroep uitzendt en over het beeld (**identiteit**) dat de omroep uit moet stralen.

Het proces van democratisering kent twee belangrijke ontwikkelingen.

Allereerst het verbeteren en versterken van de rechtsstaat. Niet alleen de elite

(de 'betere kringen') had rechten; steeds meer groepen mensen kregen rechten.

Organisaties en bedrijven worden nu zelfs gezien als 'rechtspersonen'.

Een andere ontwikkeling is de komst en de verbetering van de volksvertegenwoordiging. In onze moderne westerse samenleving hebben we een parlementaire democratie als staatsvorm. De soevereiniteit ligt dan bij de burgers; er zijn politieke grondrechten en er is actief en passief kiesrecht; politieke partijen vertegenwoordigen de ideeën en meningen van de burgers.

Globalisering is het proces van uitbreiding en intensivering van contacten en afhankelijkheden over zeer grote afstanden en over landsgrenzen heen.

4.6 Globalisering

Als je kijkt hoe de wereld de afgelopen decennia is veranderd, kun je dat 'vangen' onder het kernconcept globalisering. De term globalisering werd oorspronkelijk in de economie gebruikt, maar ook in een vak als aardrijkskunde kom je hem tegen. Het is letterlijk en figuurlijk een veelomvattend begrip.

Globalisering (soms wordt gesproken van mondialisering) kent verschillende invalshoeken: economisch, en sociaal-cultureel (levensstijl), maar ook politiek, juridisch en ecologisch. Men heeft het over een wereldwijde samenleving oftewel **global society**.

Soms gebruikt men ook de term **global village** om aan te geven dat de wereld eigenlijk een dorp is geworden; verre landen zijn 'dichtbij' gekomen en als je wilt kun je met alle mensen waar ook ter wereld relatief vlot in contact komen. Snelle communicatieve netwerken (denk aan internet) hebben daartoe bijgedragen. De verbindingen zijn toegenomen en intensiever, maar er is ook sprake van een grotere internationale afhankelijkheid.

Globalisering is een proces dat in de moderne wereld plaatsvindt. Het bestaat al lange tijd maar vanaf de jaren zeventig is er een versnelling opgetreden die met name te danken is aan technologische ontwikkelingen. Door de techniek is het mogelijk om binnen een dag naar de andere kant van de wereld te vliegen en met behulp van telefonie, email en internet zijn mensen overal ter wereld snel en rechtstreeks te benaderen.

Een belangrijk aspect van globalisering is de toegenomen internationale handel. Voedselproducten en luxe goederen worden over de hele wereld vervoerd en verhandeld. Er zijn machtige multinationals en supranationale handelsblokken (over landsgrenzen heen). Dat zie je ook terug in de internationale arbeidsverdeling; sommige gebieden zijn gespecialiseerd vanwege de grondstoffen en gewassen die er vandaan komen of beschikken over specifieke technologische kennis (denk aan de Aziatische landen die een wereldspeler zijn op de markt van tv's, computers, auto's en multifunctionele mobiele telefoons).

Mede door de toegenomen migratie zie je ook op het gebied van **cultuur** het proces van globalisering, bijvoorbeeld in de verspreiding van muziek- en kledingstijlen, maar ook als het gaat om de verspreiding van film, literatuur en kunst en zelfs in iets alledaags als de eetcultuur. Wereldgerechten staan tegenwoordig standaard in de schappen van onze dorpssupermarkt. Globalisering zie je verder terug op het gebied van communicatie en media. De uitvinding van de telefoon is revolutionair, maar de technologische ontwikkeling van internet en de mobiele telefonie heeft letterlijk tot een explosie van contacten tussen mensen (op wereldniveau) geleid. Een goed voorbeeld is Facebook. Dat is pas vanaf 2006 een openbaar netwerk en kent nu al meer dan één miljard gebruikers (meer dan een zevende van de wereldbevolking)! Ook op politiek gebied is er sprake van een voortdurend proces van globalisering. Nationale overheden verbinden landen steeds nauwer met elkaar. Die verbondenheid wordt geïnstitutionaliseerd in verdragen: handelsverdragen, niet-aanvalsverdragen, samenwerkingsverdragen... de rij wordt steeds langer. Veel van die afspraken en verdragen worden voorbereid en gesloten in internationale samenwerkingsverbanden zoals de EU, de NAVO en de Verenigde Naties.

Voorstanders van globalisering - de zogenaamde hyperglobalisten - wijzen op de voordelen ervan: meer economische groei, meer technologische mogelijkheden om milieuproblemen aan te pakken, de mogelijkheid je snel te verplaatsen of te verhuizen (mobiliteitsgroei), groei van de werkgelegenheid, culturele uitwisseling

en het gevoel wereldburger te zijn. Verder zijn er internationale organisaties die **samenwerking** bevorderen om verdere groei mogelijk te maken. Bekende voorbeelden zijn de Europese Unie, de Verenigde Naties en de Wereldbank. Tegenstanders (andersglobalisten) wijzen op de – in hun ogen vele - negatieve effecten van globalisering zoals de bedreiging voor het milieu, de overproductie en overconsumptie, de uitputting van grondstoffen, de nadelen van het internationale financiële systeem, slechte werkomstandigheden in bepaalde gebieden en de mensenrechten die onvoldoende in ogenschouw worden genomen. Internationale economische crises brengen de onderlinge afhankelijkheid aan het licht en leiden tot bijna wereldwijde economische stagnatie. Het onwenselijke groeidenken moet ingedamd worden, zo vinden deze tegenstanders. Op cultureel terrein is sprake van een steeds homogener cultuur. Men spreekt wel van '**cultureel imperialisme**' vanuit de VS bijvoorbeeld door de verkoop op grote schaal van Amerikaanse TV series aan andere landen, en door het feit dat veel grote internationals van Amerikaanse oorsprong zijn en wereldwijd Amerikaanse producten (onder andere sportschoenen) verkopen. De opkomst van mondiale commerciële media leidt tot een mondiale markt met weinig variatie in aanbod. Daarin komt steeds meer het accent op amusement te liggen en minder op politieke en maatschappelijke berichtgeving en informatie. De digitale ontwikkeling maakt het voor kleine aanbieders echter wel makkelijker om digitale kanalen te starten.

REFERENTIES

Arts, W.A., Flap, H.D., & Ultee, W.C. (2003). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Martinus Nijhof.

College voor Toetsen en Examens (2015). *Conceptsyllabus maatschappijwetenschappen havo. Centraal examen 2017 en 2018 voor pilotscholen en vanaf 2019 voor alle scholen*. Utrecht: CvTE.

Giesen, P., & Schnabel, P. (red.) (2011). *Wat iedereen moet weten van de menswetenschappen. De gammacanon*. Amsterdam: Meulenhoff.

Hofstede, G., & Hofstede, G.J. (2009). *Allemaal andersdenkenden*, Antwerpen: Uitgeverij Contact.

Jager, H. de, & Mok, A.L., & Sipkema, G. (2009). *Grondbeginselen der sociologie*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Schnabel, P., Noordink, H., & Weme, B. de (red.) (2007). *Het vak maatschappijwetenschappen. Voorstel examenprogramma*. Enschede: SLO.

Schnabel, P., & Meijs, L. (red.) (2009). *Maatschappijwetenschappen Vernieuwd Examenprogramma*. Enschede: SLO.

Swaan, A. de (2006). *De mensenmaatschappij*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.

Wilterdink, N., & Heerikhuizen, B. van (red.) (2009). *Samenlevingen. Inleiding in de sociologie*. Groningen: Wolters Noordhoff.

Woerdman, E. (2009). *Politiek en politicologie*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl
www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [@slocommunicatie](https://twitter.com/slocommunicatie)

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl

www.slo.nl